

MARINA ZAGOREC*

Pravo na odgovarajući smještaj zatvorenika s osvrtnom na presudu Europskog suda za ljudska prava "Muršić protiv Hrvatske"

Sažetak

Svaka osoba koja je lišena slobode zadržava sva druga prava koja ima kao ljudsko biće. U skladu s time, smještaj zatvorenika kao temeljno ljudsko pravo postaje jedan od osnovnih postulata modernog i humaniziranog zatvorskog sustava.

U radu autorica nastoji prikazati kratak povijesni razvitak zatvorskog sustava s aspekta smještaja zatvorenika, te normativno uređenje kojim je uređeno pravo na odgovarajući smještaj zatvorenika.

Usporedna analiza normativnog uređenja i sudske prakse Europskog suda za ljudska prava ukazuje na ujednačenost postojećeg nacionalnog zakonodavstva s međunarodnim instrumentima, dok s druge strane otkriva povrede koje su detektirane u odnosu na smještaj zatvorenika kroz sudsku praksu Europskog suda za ljudska prava.

Na posebnu važnost smještaja zatvorenika autorica želi ukazati kroz recentnu presudu Europskog suda za ljudska prava "Muršić protiv Hrvatske". Osobitost prikaza navedene presude jest u tome što je Europski sud za ljudska prava prvi put u njoj ujednačio dosadašnju sudsku praksu glede povrede članka 3. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda zbog manjka osobnog prostora u zatvorskoj ćeliji, čime je ta presuda postala presedan nacionalnog, ali i međunarodnog sudovanja.

Ključne riječi: *odgovarajući smještaj, zatvorenici, kazna zatvora, presuda Europskog suda "Muršić protiv Hrvatske".*

* Marina Zagorec, mag. iur., viša sudska savjetnica, Visoki upravni sud Republike Hrvatske.

UVOD

Opća deklaracija o ljudskim pravima¹ već u preambuli govori da je priznanje urođenog dostojanstva te jednakih i neotuđivih prava svih članova ljudske obitelji temelj slobode, pravde i mira u svijetu. Ljudska bića rađaju se slobodna, jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i sviješću te trebaju jedna prema drugima postupati u duhu bratstva.² Upravo je to čovjekovo dostojanstvo temelj i preduvjet za prava koja se svakom čovjeku moraju osigurati. Iako se radi o zatvorenima³, osobama koje su lišene temeljnog ljudskog prava na slobodu radi toga što su osuđene zbog određenih kaznenih djela, njihova prava na odgovarajući smještaj ne bi smjela biti povrijeđena.

U okviru razmatranja temeljnih značajki kazne Bačić navodi da "počinitelj nije predmet mržnje, čije mučenje ili pogubljenje predstavlja narodni praznik, već i on kao osuđenik ostaje čovjek prema kome nisu prestale sve obveze države, već su štoviše nastale nove."⁴ Iz toga proizlazi problemsko pitanje koje se odnosi na status zatvorenika u stadiju izdržavanja kazne zatvora. Kazna zatvora koja je izrečena počiniteljima kaznenih djela, odnosno osuđenima⁵ izvršava se u kaznionicama i zatvorima. Glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, njegovo osposobljavanje za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.⁶

Prilikom razmatranja postojećeg nacionalnog zakonodavstva koji zatvorenima jamči pravo na odgovarajući smještaj, intencija rada je empirijski istražiti i analizirati je li naše postojeće nacionalno zakonodavstvo u cijelosti usklađeno s međunarodnim instrumentima. Za bolje razumijevanje temeljnog ljudskog prava svakog zatvorenika, a koji se odnosi na ograničenje osobnog prostora u zatvorskoj ćeliji, važno je razmotriti koji su to razlozi koji su doveli do povrede članka 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje u tekstu: Konvencija).⁷ Uvjete u kojima zatvorenici izdržavaju kaznu zatvora potrebno je tumačiti prije svega u kontekstu čitavog normativnog zakonodavstva kao cjeline, a potom kroz interpretativna načela Europskog suda za ljudska prava (dalje u tekstu: Europski sud).⁸ Potrebno ih je povezati s ustavnim načelima, a potom ih staviti u konvencijske okvire

¹ Usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda rezolucijom br. 217/III od 10. prosinca 1948.

² Članak 1. Opće deklaracije o ljudskim pravima, Cjelovit tekst Opće deklaracije objavljen i dostupan na mrežnim stranicama: http://www.pariter.hr/wp-content/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim-pravima.pdf

³ Pojam zatvorenika definiran je odredbom članka 8. stavka 3. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01., 11/02., 190/03., 76/07., 27/08., 83/09., 18/11., 48/11., 125/11., 56/13. i 150/13.).

⁴ Prema: Bačić, F.: "Kazneno pravo: opći dio", Informator, Zagreb, 1998., str. 380.

⁵ Članak 8. stavak 1. točka 2. Zakona o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01., 11/02., 190/03., 76/07., 27/08., 83/09., 18/11., 48/11., 125/11., 56/13. i 150/13.).

⁶ Članak 2. Zakona o izvršavanju kazne zatvora.

⁷ Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda potpisana je u Rimu 4. studenoga 1950. godine i predstavlja Međunarodni ugovor o zaštiti ljudskih prava i sloboda u Europi. Na snagu je stupila 3. rujna 1953. godine, a tijekom vremena je nekoliko puta dopunjavana dodavanjem određenih protokola. Radi osiguranja poštovanja obveza koje su visoke ugovorne stranke preuzele Konvencijom i dodatnim protokolima, ustanovljuje se Europski sud za ljudska prava.

⁸ Europski sud za ljudska prava (ESLJP) (eng. European Court of Human Rights (ECHR), fr. Cour européenne des Droits de l'Homme (CEDH)) je sudska institucija Vijeća Europe, osnovana 1959. godine, za zaštitu

kaznenopravnog konteksta izdržavanja kazne zatvora. Iako primjena svake pojedine norme počiva na nacionalnom normativnom uređenju, potrebno je da njezina interpretacija bude u skladu s mjerodavnom sudskom praksom Europskog suda.

Razmatrajući uvjete izdržavanja kazne zatvora svakako se treba osvrnuti na presudu "Muršić protiv Hrvatske"⁹. U presudama koje su joj prethodile Europski sud je već ranije konkretizirao mjerila pomoću kojih je detektirao povrede prava na odgovarajući smještaj u svezi manjka osobnog prostora u ćeliji. Presuda "Muršić" dovela je do zaokreta budući da je u pristupu procjene svih relevantnih uvjeta u određenom zatvoru postavila standard koji zahtijeva strožu kontrolu. Utvrđujući vlastiti životni standard po zatvoreniku u višekrevetnoj sobi uz kombinaciju ostalih čimbenika za sve države članice Vijeća Europe koje su pod njegovom jurisdikcijom, Europski sud je prvi put ujednačio sudsku praksu pri čemu je izazvao brojne polemike budući da nije respektirao **identičan brojeći nazivnik**¹⁰ koji je utvrdio CPT,¹¹ već je utvrdio da svaka osoba koja je lišena slobode mora imati na raspolaganju 3 m².

S tim u vezi, postavlja se pitanje na koji će se način navedena presuda reflektirati na nacionalno normativno zakonodavstvo smještaja zatvorenika kao temeljnog ljudskog prava koje mu jamči odredba članka 3. Konvencije.

Cilj rada je kroz analizu pozitivnopravnog hrvatskog zakonodavstva i sudske prakse Europskog suda izvesti zaključak te se kritički osvrnuti na aktualno stajalište Europskog suda da je površina osobnog prostora tek polazna točka pri usklađivanju uvjeta boravka u zatvoru sa zabranom ponižavajućeg postupanja iz članka 3. Konvencije. U tu svrhu korištena je povijesna metoda, normativno-deskriptivna, komparativna metoda i *case study* metoda.

2. POVIJESNI OSVRT NA SMJEŠTAJ ZATVORENIKA

Prvi zatvori kao uređene ustanove u kojima je rad trebao voditi "preodgoju" osuđenika pojavljuju se krajem 16. stoljeća u Nizozemskoj, a onda i u drugim europskim zemljama, ali je uskoro većina njih (s iznimkom nizozemskih zatvora) postala sredstvo za bezobzirno isko-

prava i sloboda koje se jamče Europskom konvencijom o ljudskim pravima (1950). Sud je postao stalna institucija zaštite ljudskih prava u Europi 1. studenog 1998. godine, kada je stupio na snagu Protokol 11. Europske konvencije o ljudskim pravima. Prije uvođenja ovog protokola, sudsku funkciju je, osim Suda, obavljala i Europska komisija za ljudska prava (1954). Protokol je ukinuo Komisiju, ali je ona nastavila s radom do 31. listopada 1999. godine radi okončanja tekućih postupaka. U prve tri godine samostalnog postojanja Europskog suda za ljudska prava, broj sporova je uvećan za oko 130 %. Tijekom 1998. godine bilo je evidentirano 5.979 predmeta, a 2001. godine 13.858.

⁹ Predmet "Muršić protiv Hrvatske" (Zahtjev br. 7334/13) od 20. listopada 2016. godine.

Cjeloviti tekst presude je dostupan na mrežnim stranicama:

[https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/704ccda44b99ced5c12580520038cff7/\\$FILE/MURŠIĆ%20-%20presuda%20Velikog%20v](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/704ccda44b99ced5c12580520038cff7/$FILE/MURŠIĆ%20-%20presuda%20Velikog%20v)

¹⁰ Naime, CPT je kao preventivno nadzorno tijelo na temelju standarda koji su često korišteni u velikom broju njegovih izvješća o posjetima zemljama odlučio dati jasan iskaz o svojem stajalištu i standardima u vezi s minimalnim životnim prostorom po zatvoreniku. To je bio cilj dokumenta pod nazivom: "Životni prostor po zatvoreniku u zatvorskim ustanovama. CPT je odlučio promovirati poželjan standard u vezi s višekrevetnim sobama za smještaj do četiri zatvorenika dodavanjem 4 m² po dodatnom zatvoreniku, minimalnom životnom prostoru od 6 m² životnog prostora za jednokrevetnu sobu.

¹¹ Europski odbor za sprečavanje mučenja (Commitee for the Prevention of Torture-CPT).

rištavanje zatvoreničkog rada.¹² Među najveće reformatore zatvora ubraja se John Howard (1726.-1790.).¹³

Prikazujući povijesni razvitak prava na odgovarajući smještaj zatvorenika u zatvorima, ne može se zaobići sustave izvršenja kazni lišenja slobode koji su bili preteča današnjih zatvora odnosno kaznionica. Ivičević Karas u svojoj knjizi "Penitencijarno pravo" razlikuje dva osnovna sustava izvršavanja kazne zatvora koja su razvojno obogatila povijesni razvitak zato što su svaki u svojoj mjeri prikazali način smještaja zatvorenika u slučaju lišenja slobode.¹⁴

Čelijski sustavi javljaju se koncem 18. stoljeća kao izolacijski sustavi u kojima osuđenici izdržavaju kaznu zatvora odvojeno u ćelijama. Poznati su pod nazivom filadelfijski ili pensilvanijski sustav.¹⁵ Prvi takav zatvor izgrađen je i započeo s radom 1790. godine. Loša strana tog sustava bila je ta što je smještaj u ćelijama djelovao demoralizirajuće i ugrožavao je psihofizičko zdravlje osuđenika tako da su duševne bolesti i samoubojstva bila izravna posljedica tog sustava.¹⁶ Osim tog filadelfijskog čelijskog sustava postojao je i auburnski sustav ili sustav šutnje.¹⁷ Takav sustav predviđao je smještaj osuđenika na izdržavanje kazne lišenja slobode tako da noću i u slobodno vrijeme ostaju svaki u svojoj ćeliji, a rade zajedno u radionicama uz obveznu strogu šutnju.¹⁸ Iako je takav sustav znatno doprinio uvođenju profesionalnog obrazovanja i zajedničkog rada, bio je praćen raznim oblicima tjelesne torture, kretanjem po pravilu "kaznjeničkog koraka", šišanjem i brijanjem glave, prugastim odijelom i dr.¹⁹

¹² Prema: Novoselec, P. i Bojanić, I.: "Opći dio kaznenog prava", IV. izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2013., str. 382.

¹³ Howard je obišao zatvore najprije u Engleskoj, a zatim i u nekim zemljama kontinentalne Europe. Napisao je epochalno djelo o stanju u zatvorima u Engleskoj i Welsu (*The States of the Prisons in England and Wales, with Preliminary Observations, and an Account of Some Foreign Prisons and Hospitals, 1777.*) Slika stanja u zatvorima koju je predočio Howard bila je strašna (zapisao je da danima nakon povrataka iz obilaska zatvora nije mogao izvjetriti svoju odjeću od smrada). Postupak sa zatvorenicima bio je prema Howardovu članku užasan. Službenici zatvora zatvorenike su smatrali nižim od sebe, a higijenski, i uopće životni uvjeti u zatvorima, bili su zastrašujući. Njegovo je istraživanje izazvalo potrebu za izmjenom tog stanja. Zbog njegova inovativnog poimanja zatvorskih sustava smatra ga se inicijatorom za stvaranje penitencijarne znanosti ili znanosti o zatvorima u tadašnjoj Europi, posebno u Francuskoj i Njemačkoj kao i u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje će se izgraditi prvi smisleni sustavi izvršenja kazne zatvora.

Prema: Šeparović, Z.: "Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju", Pravni fakultet u Zagrebu, poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, 2003., str. 29. i 30.

¹⁴ Za detaljnije vidjeti: Ivičević Karas, E.: "Penitencijarno pravo", Poglavlje II. "Povijesni sustavi izvršavanja kazne zatvora i razvoj penitencijarnog prava", str. 5.-11.

¹⁵ Šeparović, Z., op. cit. (bilj. 12) str. 76.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

Šeparović razlikuje četiri progresivna sustava izdržavanja kazne²⁰: 1. engleski progresivni,²¹ 2. irski progresivni,²² 3. bodovni ili Maconochijev sustav²³ i 4. klasifikacijski ili ženevski sustav. Analizirajući sustave izvršenja kazne zatvora koji su dominirali tijekom povijesti, može se zaključiti da je svaki od sustava imao pozitivne i negativne predispozicije da bi opstao prihvatljivim za društvo, ali i same osuđenike. Svaki pojedini sustav izvršenja nastojao je u okviru smještaja zatvorenika iznaći najbolje rješenje za svakog zatvorenika na što upućuje treća faza bodovnog ili Maconochijeva sustava koja je predstavljala tzv. individualni stadij, jer se zatvorenika iz skupine od šestero ili sedmero zatvorenika izdvajalo tako da je svaki zatvorenik dobio svoju kolibu i vrt čime se željelo postići to da taj osuđenik nauči poštovati imovinu i prava drugih.²⁴

Maconochijev sustav jasno ukazuje na to da je već u to vrijeme dominirala ideja da se prilikom izdržavanja kazne zatvora zatvorenika ne smije ograničiti samo na smještaj iza "rešetaka", već da naglasak treba biti na grupnom radu i pripremanju za život na slobodi. Imajući u vidu današnje tendencije o odgovarajućem smještaju zatvorenika, može se zaključiti da je taj sustav bio prilično napredan, te ga se može smatrati pretečom današnjih standarda i pravila koja reguliraju pravo na smještaj zatvorenika.

3. NORMATIVNI OKVIR UREĐENJA PRAVA NA ODGOVARAJUĆI SMJEŠTAJ ZATVORENIKA

3.1. Uvodno

Izvršenje zatvorskih kazni, ali i ostalih sankcija, po pitanju zaštite ljudskih prava posebno je osjetljivo područje. To je osobito slučaj u situacijama kada se radi o zatvorenicima koji su osuđeni na dugotrajne zatvorske kazne, a koji su najčešće počinitelji teških kaznenih djela i često se smatraju opasnim. Zato je njihova stigmatiziranost veća nego kod ostalih zatvorenika. Iako se radi o gubitku prava na slobodu, čime automatski takve osobe postaju zatvorenici, oni bi trebali uživati posebna prava koja proizlaze iz njihova specifičnog položaja i uvjeta u kojima izdržavaju kaznu zatvora.

"Ako bi se pak prihvatilo da je svrha izvršenja kazne ispaštanje (ekspijacija) tj. prihvaćanje vlastitog grijeha i pokajanje, ni taj cilj se ne može temeljiti na kazni kao zlu, nego na

²⁰ Ibid., str. 77.

²¹ "Engleski progresivni sustav uveden je u Engleskoj 1853. godine za duže kazne; progresivan je, jer znači jedan prijelaz iz jedne faze u daljnju koja znači više slobode, progresivnija je i bliža uvjetima života na slobodi; ima tri stadija ili faze: stadij čelijskog zatvora, stadij zajedničkog zatvora i stadij uvjetnog otpusta." Ibidem.

²² "Irski progresivni sustav sličan je engleskom progresivnom sustavu, ali je obogaćen još jednim stadijem koji se ubacuje između zajedničkog zatvora i uvjetnog otpusta tzv. smještaj za slobodnjake." Ibidem.

²³ "Naziv je dobio po pomorskom kapetanu A. Maconchiju, koji je 1840. godine preuzeo upravljanje zatvorom na otoku Nortfolku u Australiji, gdje su bili smješteni deportirani teški i opasni osuđenici, uglavnom upućeni iz Engleske. Sustav je bio organiziran po fazama: tako je prva faza rad pod oštrom i strogom disciplinom, u drugoj fazi dopušteno je slobodno udruživanje u manje grupe od šest do sedam ljudi, radne grupe sa zajedničkim fondom bodova, koji se formira iz svakodnevne zarade bodova od koje se oduzima za hranu i kazne za svakog pojedinca." Ibid., str. 78.

²⁴ Op. cit. (bilj. 12), str. 78.

pomoći koja se za vrijeme izdržavanja kazne nudi osuđeniku.²⁵ Brojni autori koji se bave problematikom izvršenja kazne zatvora, ali i temeljnih ljudskih prava zatvorenika - u svojim radovima sustavno su prikazali detaljan pregled međunarodnih instrumenata zaštite prava zatvorenika.²⁶ Međutim, imajući u vidu temu ovog rada ("pravo na odgovarajući smještaj zatvorenika kao temeljno ljudsko pravo"), nezaobilazno je ne osvrnuti se na dokumente Ujedinjenih naroda na svjetskoj razini i Vijeća Europe na regionalnoj razini.

3.2. Pravo na odgovarajući smještaj prema međunarodnim instrumentima

U okviru Ujedinjenih naroda, koji se od svog osnutka bave uređenjem zaštite temeljnih ljudskih prava, valja spomenuti Opću deklaraciju Ujedinjenih naroda o pravima čovjeka iz 1948.²⁷ koja predstavlja prvi sveopći međunarodni dokument koji uređuje temeljna prava čovjeka.²⁸ Nitko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni.²⁹ Navedena odredba ne odnosi se izričito na osobe lišene slobode, međutim, upravo su zatvorenici ti koji su posebno izloženi opasnosti od ovakvog postupanja što je imalo za posljedicu donošenje brojnih instrumenata kojima se postavljaju prihvatljivi standardi postupanja sa zatvorenicima. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima iz 1966. godine (dalje u tekstu: Međunarodni pakt)³⁰ u svojim se odredbama izravno reflektira na prava zatvorenika dajući pri tome osnovne postulate modusa postupanja prema osobama koje su lišene slobode.³¹ Sa svima koji su lišeni slobode mora

²⁵ Tako u sklopu apsolutnih teorija kazne analiziraju Novoselec i Bojanić u svojoj knjizi "Opći dio kaznenog prava", Zagreb, 2013., str. 371.

²⁶ Prema: Ivičević Karas, E., op. cit. (bilj. 13) str. 14.-25. i M. Pleić: "Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzor nad sustavom izvršenja kazne", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 17, broj 1/2010., str. 307.-331.

²⁷ Opća deklaracija o pravima čovjeka prvi je sveobuhvatni instrument zaštite ljudskih prava, proglašen od strane jedne opće međunarodne organizacije, Ujedinjenih naroda. Proglasila ju je Opća skupština UN-a 1948. godine. Iako je donesena ne kao ugovor, nego samo kao rezolucija koja nema nikakvu pravnu snagu, sa ciljem da osigura "zajedničko razumijevanje" ljudskih prava i sloboda koja se spominju u Povelji UN-a, tijekom sljedećih desetljeća doživjela je dramatičnu transformaciju.

²⁸ Danas rijetki pravници poriču da je Deklaracija normativni instrument koji stvara, barem neke, pravne obveze za države članice UN-a. Vidi: https://hr.wikipedia.org/wiki/Op%C4%87a_deklaracija_o_pravima_%C4%8Dovjeka

²⁹ Članak 5. Opće deklaracije Ujedinjenih naroda.

³⁰ Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima usvojen je na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 16. prosinca 1966. godine (Rezolucija br. 2200A/XXI), a stupio je na snagu dana 23. ožujka 1976. Republika Hrvatska stranka je Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima od 6. listopada 1991. godine prema Odluci o objavljivanju mnogostranih međunarodnih ugovora kojih je Republika Hrvatska stranka na temelju notifikacija o sukcesiji. Tu odluku donijela je Vlada Republike Hrvatske 30. rujna 1993. (Narodne novine - Međunarodni ugovori, br. 12/1993.).

Cjeloviti tekst Međunarodnog pakta objavljen i dostupan na mrežnoj stranici: https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf

³¹ Tako je odredbom članka 7. propisano da nitko ne smije biti podvrgnut mučenju ili okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Osobito je zabranjeno podvrgnuti osobu medicinskom ili znanstvenom pokusu bez njezina slobodnog pristanka.

se postupati čovječno i s poštovanjem prirodnog dostojanstva ljudske osobe³² - Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kaznenih postupaka (dalje u tekstu: Konvencija protiv torture)³³. Konvencija protiv torture predstavlja jedini pravno obvezujući dokument na svjetskoj razini koji je isključivo posvećen sprječavanju torture. Naime, od njenog usvajanja, apsolutni i nederogabilni karakter zabrane torture iz članka 2. prihvaćen je kao dio običajnog međunarodnog prava. Standardna minimalna pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima iz 1955.³⁴ predstavljaju najvažniji dokument Ujedinjenih naroda na području zaštite prava zatvorenika i ona sadržavaju temeljna načela za postupanje sa zatvorenicima. Sa zatvorenicima se mora postupati uz poštovanje njihova dostojanstva i vrijednosti koje su im svojstvene kao ljudskim bićima. Nijedan zatvorenik ne smije biti podvrgnut mučenju i drugim okrutnim, nečovječnim ili ponižavajućim postupcima ili kaznama, za što se nikakve okolnosti ne mogu koristiti kao opravdanje, i mora biti zaštićen od njih. Zaštita i sigurnost zatvorenika, osoblja, pružatelja usluga i posjetitelja moraju uvijek biti osigurani.³⁵ Temeljno pravo zatvorenika na odgovarajući smještaj regulirano je pravilima 12. do 17. Standardnih minimalnih pravila kojima su detaljno propisani uvjeti smještaja zatvorenika. Najznačajniji međunarodni dokumenti koji su doneseni u okviru Vijeća Europe su sljedeći: Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda iz 1950.³⁶, Europska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od 26. studenog 1987.³⁷ te Europska zatvorska pravila iz 2006.³⁸ Europska konvencija za zaštitu

³² Članak 10. Međunarodnog pakta.

³³ Konvencija protiv torture i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kaznenih postupaka odobrena i predložena za potpis, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom generalne skupštine 39/46 od 10. prosinca 1974., a stupila je na snagu 26. lipnja 1987. Cjeloviti tekst Konvencije objavljen je i dostupan na mrežnoj stranici: <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BCOnAgainstTorture.pdf>

³⁴ Pravila imaju svoje korijene u radu međunarodnih pokreta za reformu kaznene politike i izvršavanje kazne zatvora - Međunarodne komisije za kazne i kaznene ustanove (IPPC) koja od 1872. priređuje svoje penološke skupove i razmatra probleme izvršavanja kazne zatvora. Najviše je postigla 1934. kad je izradila standardna minimalna pravila za postupanje sa zatvorenicima, koje je Liga naroda prihvatila i preporučila vladama. Na prvom kongresu za suzbijanje zločina održanom 1955. godine u Ženevi, Ujedinjeni narodi su prihvatili svoja standardna minimalna pravila o postupanju sa zatvorenicima kojima su osuvremenili i razvili izvornu verziju Lige naroda. Za opširnije vidi Šeparović Z., op. cit. (bilj. 12), str. 42. Cjeloviti tekst Standardnih minimalnih pravila objavljen je i dostupan na mrežnoj stranici: <https://pravosudje.gov.hr/.../Standardna%20minimalna%20pravila%20Ujedinjenih%20>

³⁵ Pravilo 1. Standardnih minimalnih pravila UN-a za postupanje sa zatvorenicima iz 1955. godine.

³⁶ Na temelju članka 5. Zakona o potvrđivanju Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljenih sloboda i Protokola br. 1, 4, 6, 7 i 11 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda ("Narodne novine - Međunarodni ugovori", br. 18/97.), Ministarstvo vanjskih poslova Republike Hrvatske objavilo je pročišćene tekstove Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda te Protokola br. 1, Protokola br. 4, Protokola br. 6 i Protokola br. 7 uz tu Konvenciju. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, sastavljena je u Rimu 4. studenoga 1950. Vidi bilj. 7. ovog rada.

Cjeloviti tekst Konvencije objavljen je i dostupan na mrežnoj stranici: https://www.usud.hr/sites/default/files/doc/KONVENCIJA_ZA_ZASTITU_LJUDSKIH_PRAVA_I_TEMELJNIH_SLOBODA_s_izmjena_i_dopunama_iz_PROTOKOLA_br_14.pdf

³⁷ Zakon o potvrđivanju Konvencije o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Narodne novine-Međunarodni ugovori 14/97.

³⁸ Europska zatvorska pravila (*European prison rules*). Za više o tome vidjeti: Turković, K.: "Osvrt na Europska zatvorska pravila u svjetlu garancije ljudskih prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, br. 2/1996., str. 903.-931. Nova europska zatvorska pravila prihvatio je Odbor ministara država članica

ljudskih prava i temeljnih sloboda s protokolima, najvažniji je međunarodni dokument zaštite ljudskih prava koji je osnivanjem Europskog suda uspostavio učinkoviti reaktivni sudski mehanizam zaštite konvencijskih prava.³⁹

U kontekstu zaštite prava zatvorenika osobito je važna odredba članka 3. Konvencije kojom je propisano da se nitko ne smije podvrgnuti mučenju i nečovječnom ili ponižavajućem postupanju ili kazni.

Tortura i nehumano ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje zabranjeni su nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim pravnim instrumentima. S obzirom na to da je praksa pokazala da postoji potreba za obuhvatnijim i učinkovitijim međunarodnim mjerama, radi zaštite osoba lišenih slobode, Europska konvencija o sprječavanju mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja bila je ključan međunarodni instrument za uspostavljenje humanog postupanja prema zatvorenicima.

Osim što je svojim odredbama obvezala države članice (potpisnice) na zabranu i kažnjavanje mučenja, njezin najveći doprinos je osnivanje Europskog odbora za sprječavanje mučenja (Committee for the Prevention of Torture - dalje u tekstu: CPT).⁴⁰ U općim izvješćima Odboru ministara Vijeća Europe, CPT je često donosio niz shvaćanja i preporuka u svezi s pitanjima zaštite zatvorenika, koje su postale pravila i naputci državama ugovornicama. CPT je tako procjenjivao razumnu dimenziju zatvorskog smještaja zatvorenika naglašavajući da bi veličina od 4 m² osobnog smještaja zatvorenika trebala biti poželjan standard kojeg bi se države ugovornice trebale pridržavati.⁴¹ CPT je posjetio Hrvatsku četiri puta: 1998., 2003., 2007. i 2012. godine. U izvješću koje se odnosi na njegov zadnji posjet u 2012. godini [CPT/Inf (2014) 9], CPT se općenito bavio problemom prenapučenosti i nastojanjima domaćih tijela da riješe taj problem. Prema podacima CPT-a ukupan broj zatvorenika u Hrvatskoj narastao je sa 1.200 na 5.400 (tj. više od 25 %) od prošlog posjeta CPT-a 2007. godine, a službeni kapaciteti zatvora narasli su od samo 400 mjesta na 3.771⁴². CPT je preporučio

Vijeća Europe preporukom Rec(2006.)2 od 11. siječnja 2006. Cjeloviti tekst Europskih zatvorskih pravila objavljen je i dostupan na mrežnoj stranici: http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/ombudsmen_doc-2013031905395600cro.pdf

³⁹ Prema: M. Pleić, op. cit. (bilj. 25), str. 315.

⁴⁰ Opširnije vidjeti: Brnetić, D.: "Europski odbor za sprječavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)", Policijska i sigurnost, Zagreb, godina 21(2012.), broj 3, str. 504.-514.

⁴¹ Vidi obrazloženje presude "Muršić protiv Hrvatske", par. 54., str. 22.

⁴² "Prenapučenost zatvorskih sustava stoga postaje još intenzivnija. Izaslanstvo je primijetilo negativan učinak prenapučenosti zatvora na mnoge aspekte života u zatvoru u posjećenim ustanovama, prije svega zatvorima u Zagrebu i Sisku. Ponajprije zamišljeni kao zatvori za pritvorenike u istražnom zatvoru i osobe koje izdržavaju kaznu do šest mjeseci, sada u tim ustanovama 50 posto populacije čine osuđeni zatvorenici koji izdržavaju kazne do pet godina. U Zatvoru u Zagrebu nastalo povećanje broja zatvorenika dovelo je, primjerice, do toga da su prostorije prethodno namijenjene zajedničkim aktivnostima pretvorene u sobe. Prepoznajući pogoršanje ozbiljnog problema prenapučenosti i potrebu za borbom protiv njega, hrvatska je Vlada donijela Akcijski plan za unaprjeđenje zatvorskih sustava Republike Hrvatske od 2009. do 2014. godine kojim je predviđena izgradnja novih zatvorskih ustanova u Glini, Zagrebu i Šibeniku čiji bi ukupni kapacitet bio 2.072 mjesta. Također je predviđen skup dodatnih mjera kao što je zapošljavanje dodatnog osoblja i poboljšanje primarne obuke i obuke na radu za osoblje." Ibidem.

"Izaslanstvo je posjetilo nedavno svečano otvorenu zgradu Kaznionice u Glini koja može primiti do 420 zatvorenika te je posjetilo gradilište novog dijela Zatvora u Zagrebu kojem će se nakon završetka gradnje 2016. godine povećati kapacitet za 382 mjesta. Predstavnici Ministarstva pravosuđa izvijestili su izaslanstvo da je

da hrvatske vlasti nastave ulagati napore u borbu protiv prenapučenosti zatvora uzimajući pritom u obzir preporuke koje je donio Odbor ministara Vijeća Europe, osobito Preporuku Rec(99)22 o prenapučenosti zatvora i inflaciji zatvorske populacije, Preporuku Rec(2003)22 o uvjetnom otpustu, Preporuku Rec(2006)13 o primjeni pritvora i Preporuku Rec(2010)01 o probacijskim pravilima Vijeća Europe. Odbor bi volio primiti ažurirane informacije o učinku mjera koje se poduzimaju s ciljem rješavanja prenapučenosti zatvora.⁴³

U odnosu na uvjete smještaja opće zatvorske populacije, CPT je naglasio da hrvatske vlasti moraju poduzeti korake za smanjenje broja osoba koje se nalaze u pojedinoj sobi u svim posjećenim zatvorima (kao i u drugim zatvorima u Hrvatskoj) kako bi se svakom zatvoreniku osiguralo barem 4 m² životnog prostora u sobama s više zatvorenika; u to se ne bi smjela računavati površina sanitarnog čvora unutar sobe; zatim da se u manje sobe (veličine 7 m²) u Zatvoru u Zagrebu ne smije smjestiti više od jedne osobe, te da hrvatske vlasti moraju poboljšati program aktivnosti, uključujući mogućnosti rada i strukovnog osposobljavanja za zatvorenike u Kaznionici u Glini te zatvorima u Zagrebu i Sisku te, gdje je to prikladno, u drugim zatvorima u Hrvatskoj.⁴⁴

Europska zatvorska pravila odražavaju moderna teoretska penološka kretanja i jačanje pokreta za zaštitu ljudskih prava te nastoje unijeti osnovne civilizacijske standarde i moralna načela o upravljanju zatvorskim ustanovama i postupanju sa zatvorenicima.⁴⁵ Usvojene su preporuke broj 2 iz 2006. godine za nova Europska zatvorska pravila koja su inkorporirana u najnoviju praksu Europskog suda za ljudska prava s područja zaštite prava zatvorenika.⁴⁶ Pravo na odgovarajući smještaj zatvorenika posljedica je problema prenapučenosti zatvora i nedostatka zatvorskog osoblja.⁴⁷ S obzirom na sveprisutni problem prenapučenosti zatvorskog sustava za presumirati je da će se pravo na odgovarajući smještaj zatvorenika kršiti tako dugo dok se ne riješi postojeći problem navedene prenapučenosti. Prenapučenost je gorući problem koji već godinama muči penitencijarni sustav diljem Europe pa je tako još 1999. Odbor ministara Vijeća Europe usvojio preporuku R(99)22 o

proširenje financirano kreditom Razvojne banke Vijeća Europe (CEB) te da je podnesen još jedan kreditni zahtjev CEB-u za izgradnju nove Kaznionice u Šibeniku s predviđenim kapacitetom od 1.270 mjesta. 28. Ti koraci pokazuju predanost hrvatskih vlasti da riješe problem prenapučenosti. Međutim, kao što je CPT već naglasio u svojim prethodnim izvješćima hrvatskim vlastima, osiguravanje dodatnih smještajnih kapaciteta nije trajno rješenje problema prenapučenosti zatvora ako se pritom istodobno ne donesu politike osmišljene za ograničavanje ili prilagodbu broja osoba koje se stavljaju u zatvor." Ibidem.

⁴³ Ibid., str. 23.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Opširnije: Turković, K.: "Osvrt na Europska zatvorska pravila u svijetu garancije ljudskih prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, br. 2/1996., str. 929.

⁴⁶ Navedena zatvorska pravila podijeljena su u devet dijelova. Prvi dio odnosi se na temeljna načela, drugi dio na uvjete izvršavanja kazne zatvora, treći dio odnosi se na zdravlje, četvrti na red, peti na upravljanje i osoblje, šesti na inspekcije i promatranje, sedmi na neosuđene zatvorenike, osmi na odrednice programa postupanja za osuđene zatvorenike te deveti dio na usklađivanje pravila.

⁴⁷ O prenapučenosti zatvorskog sustava vidi opširnije: Pleić, M.: "Izvensudski nadzor nad hrvatskim sustavom izvršenja kazne zatvora" u Zbirci Babić, V., Carić, M., Flegar, V., Josipović, M., Pleić, M., Tomašević, G., Vukota, Lj., Vukušić, I., Žulj, J.: "Europske značajke i dvojbe hrvatskog sustava izvršenja kazne oduzimanja slobode", Pravni fakultet, Zavod za kaznenopravna i kriminološka istraživanja "Ivan Vučetić", Split, 2012., str. 106.

prenapučenosti zatvora i zatvorske populacije.⁴⁸

Europska zatvorska pravila su preporuke Odbora ministara državama članica Vijeća Europe o minimalnim standardima koji se moraju primjenjivati u zatvorima. Tako je u II. dijelu Pravila pod nazivom "Uvjeti izdržavanja kazne zatvora" bitno spomenuti pravila koja se odnose na upućivanje i smještaj (Pravila 18,1- 18,10)⁴⁹.

3.3. Pravo na odgovarajući smještaj prema nacionalnom zakonodavstvu

U hrvatskom penitencijarnom zakonodavstvu osobitu pozornost treba posvetiti Ustavu Republike Hrvatske⁵⁰ i Zakonu o izvršavanju kazne zatvora. Tako je hrvatski zakonodavac odredbom članka 25. Ustava Republike Hrvatske konkretizirao način postupanja s uhićenikom i osuđenikom.⁵¹ Ustavni sud Republike Hrvatske⁵² sukladno s odredbama Ustava Republike Hrvatske obavlja sudski nadzor nad primjenom odredaba Zakona o izvršenju kazne zatvora, te samim time uz suca izvršenja⁵³ predstavlja osnovni sudski mehanizam nadzo-

⁴⁸ Prema: Ivičević Karas, E.: "Ljudska prava i temeljne slobode u hrvatskom penitencijarnom pravu", "Profili hrvatskog kaznenog zakonodavstva", str. 184.

⁴⁹ "18,1. Prilikom smještaja zatvorenika, a posebice njihovog smještaja u spavaonice, poštovat će se ljudsko dostojanstvo i, u najvećoj mogućoj mjeri, privatnost, te zahtjevi zdravlja i higijene, na način da se dužna pažnja vodi o klimatskim uvjetima, a osobito o površini, prostornoj količini zraka (m³), osvjetljenju, grijanju i prozračivanju. 18,2. U svim zgradama u kojima zatvorenici žive, rade ili se okupljaju: a. prozori će biti dovoljno veliki da zatvorenicima bude omogućeno čitanje ili rad pri prirodnom svjetlu u normalnim okolnostima te da dopuštaju dotok svježeg zraka, osim u slučajevima kad postoji prikladan sustav klimatizacije; b. umjetno osvjetljenje bit će u skladu s priznatim tehničkim standardima; i c. postojat će sustav pozivanja koji omogućuje zatvorenicima kontakt s osobljem bez odgađanja. 18,3. Nacionalnim pravom odredit će se specifični minimalni standardi glede zahtjeva sadržanih u točkama 1. i 2. 18,4. Nacionalno zakonodavstvo propisat će mehanizme poštovanja navedenih minimalnih zahtjeva tako da oni ne budu prekršeni prenatrpanošću zatvora. 18,5. Zatvorenici će u redovitom tijeku stvari noću biti smješteni u jednokrevetnim sobama, osim u slučajevima kad je za zatvorenike poželjan zajednički smještaj u spavaonice. 18,6. Zajednički smještaj koristit će se ako je prikladan za ostvarenje te svrhe i dijelit će ga zatvorenici koji su uzajamno prikladni i slažu se. 18,7. U najvećoj mogućoj mjeri zatvorenicima će se ponuditi mogućnost izbora prije no što se od njih zahtijeva boravak u zajedničkoj spavaonici. 18,8. Pri odlučivanju o smještaju zatvorenika u određene zatvore, ili u određene odjele zatvora, vodit će se računa o potrebi smještaja: a. neosuđenih zatvorenika odvojeno od osuđenih; b. muškaraca odvojeno od žena; i c. mladih punoljetnika odvojeno od starijih zatvorenika. 18,9. Iznimke od zahtjeva navedenih u točki 8. mogu postojati radi omogućivanja zajedničkog sudjelovanja zatvorenika u organiziranim aktivnostima, ali će navedene grupe zatvorenika uvijek biti odvojene noću, osim ako se suglase sa zajedničkim boravkom, a uprava zatvora ocijeni da bi upravo takav smještaj bio u najboljem interesu svih zatvorenika o kojima je u određenom slučaju riječ. 18,10. Smještaj svih zatvorenika bit će u uvjetima najmanje ograničavajućeg stupnja osiguranja sukladnog riziku od bijega zatvorenika, njihova samoozljeđivanja odnosno ozljeđivanja drugih zatvorenika." Tekst preuzet iz obrazloženja presude "Muršić protiv Hrvatske", str. 25.

⁵⁰ Ustav Republike Hrvatske kao jedinstveni opći pravni akt s najvišom pravnom snagom u Republici Hrvatskoj (Narodne novine, 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10. i 05/14.).

⁵¹ Prema članku 25. stavku 1. Ustava Republike Hrvatske sa svakim se uhićenikom i osuđenikom mora postupati čovječno i poštovati njegovo dostojanstvo.

⁵² Ustavni sud RH je posebno državno tijelo čija je glavna zadaća nadzor nad ustavnošću zakona te zaštita ljudskih prava i sloboda građana zajamčenih Ustavom, za više vidjeti na <https://hr.m.wikipedia.org/wiki/Ustav>.

⁵³ O sucu izvršenja vidjeti Glavu VII. Zakona o izvršenju kazne zatvora (članak 41. do 47.).

ra zaštite prava zatvorenika. Osim spomenutog sudskog nadzora (Ustavni sud Republike Hrvatske i sudac izvršenja) naše nacionalno zakonodavstvo poznaje i izvansudski nadzor izvršavanja kazne zatvora kojeg provodi Središnji ured Uprave za zatvorski sustav i to kao upravni inspekcijski nadzor.⁵⁴ Ovaj nadzor, koji provodi Uprava za zatvorski sustav, treba razlikovati od izvansudskog nadzora kojeg provode različita nezavisna tijela i povjerenstva koja posjetima mjestima na kojima se nalaze osobe lišene slobode, svojim izvješćima, i preporukama upozoravaju na stanje zatvorskog sustava i na eventualna kršenja zatvorenika. U Republici Hrvatskoj ovaj nadzor se ostvaruje kroz djelatnost pučkog pravobranitelja odnosno ovlast da može u svako doba pregledati zatvore, kaznionice i druge ustanove u kojima se ograničava sloboda kretanja te o obavljenom pregledu sastaviti izvješće i primati pritužbe o povredama prava građana. Značajnu ulogu u razvoju hrvatskog penitencijarnog prava ima Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske o uvjetima života u zatvorima.⁵⁵ Polazeći od Ustava, međunarodnih pravila, deklaracija i konvencija o ljudskim pravima, donesen je Zakon o izvršavanju kazne zatvora koji predstavlja osnovni zakonski propis kojim je uređen postupak izvršavanja kazne zatvora za punoljetne osobe u Republici Hrvatskoj. Zakonodavac je u odredbi članka 14. istog Zakona u 14 točaka specificirao prava zatvorenika na način da je pod točkom 1. propisao pravo zatvorenika na smještaj primjeren ljudskom dostojanstvu i zdravstvenim standardima, a koje je razrađeno u glavi 11. Zakona o izvršenju kazne zatvora pod nazivom: smještaj, oprema i prehrana zatvorenika - smještaj zatvorenika.

Smještaj zatvorenika treba odgovarati zdravstvenim, higijenskim i prostornim zahtjevima te klimatskim prilikama.⁵⁶ Zatvorenika se u pravilu smješta u zasebnu prostoriju. Zajednički se mogu smjestiti zatvorenici za koje se pretpostavlja da neće međusobno negativno utjecati. Svakom se zatvoreniku osigurava zasebna postelja. Slobodno vrijeme zatvorenici provode zajedno u prostorijama za dnevni boravak.⁵⁷

Prostorije u kojima borave zatvorenici moraju biti čiste, suhe i dovoljno prostrane. Za svakog zatvorenika u spavaonici mora biti najmanje 4 m² i 10 m³ prostora.⁵⁸ Svaka prostorija u kojoj zatvorenici žive ili rade mora imati dnevno i umjetno svjetlo koje omogućava čitanje i rad bez smetnji za vid.⁵⁹ Kaznionice i zatvori moraju imati sanitarne uređaje koji omogućavaju obavljanje fizioloških potreba u čistim i primjerenim uvjetima kad god to zatvorenici žele.⁶⁰ Pitka voda uvijek mora biti dostupna svakom zatvoreniku.⁶¹

Imajući u vidu redosljed prava zatvorenika koja su sadržana u 14 točaka odredbe članka 14. Zakona o izvršavanju kazne zatvora, ne može se dovoditi u sumnju da pravo na odgovarajući smještaj koje je propisano pod točkom 1. navedene odredbe nije najvažnije pravo zaštite zatvorenika, te da su ostala prava po tome najmanje značajna. No ni taj kriterij ne daje

⁵⁴ Prema: Babić, V., Josipović, M., Tomašević, G.: "Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13. br. 2/2006., str. 712.-713.

⁵⁵ Vidi: Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske o uvjetima života u zatvorima. U-X-5446/2012 od 12. lipnja 2014. (Narodne novine, 86/14.).

⁵⁶ Članak 74. stavak 1. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

⁵⁷ Članak 74. stavak 2. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

⁵⁸ Članak 74. stavak 3. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

⁵⁹ Članak 74. stavak 4. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

⁶⁰ Članak 74. stavak 5. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

⁶¹ Članak 74. stavak 6. Zakona o izvršenju kazne zatvora.

uvijek zadovoljavajući rezultat budući da su sva prava podjednako značajna za zaštitu prava zatvorenika. Prema Šeparoviću⁶² temeljna načela izvršavanja kazne zatvora između ostalih su: načelo jamstva pojedinih prava kao što su ona o smještaju, osobnoj higijeni, odjeći i posteljini, hrani, medicinskoj službi, disciplini i kažnjavanju.

Da bi se navedena prava zatvorenika detaljnije i podrobnije uredila, na temelju Zakona o izvršavanju kazne zatvora, zakonodavac je donio Pravilnik o standardima smještaja i prehrane zatvorenika⁶³ kojim se propisuju standardi smještaja i prehrane zatvorenika u kaznionicama i zatvorima Uprave za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave.⁶⁴ Osim što Uprava za zatvorski sustav predstavlja središnje tijelo državne uprave koje je jedino nadležno za izvršavanje kazne zatvora te je ustrojena unutar Ministarstva pravosuđa, njezina je obveza da jednom godišnje izvješćuje Vladu Republike Hrvatske i širu javnost o stanju i radu Uprave za zatvorski sustav, nakon čega je pak Vlada Republike Hrvatske dužna o tome izvijestiti Hrvatski sabor.

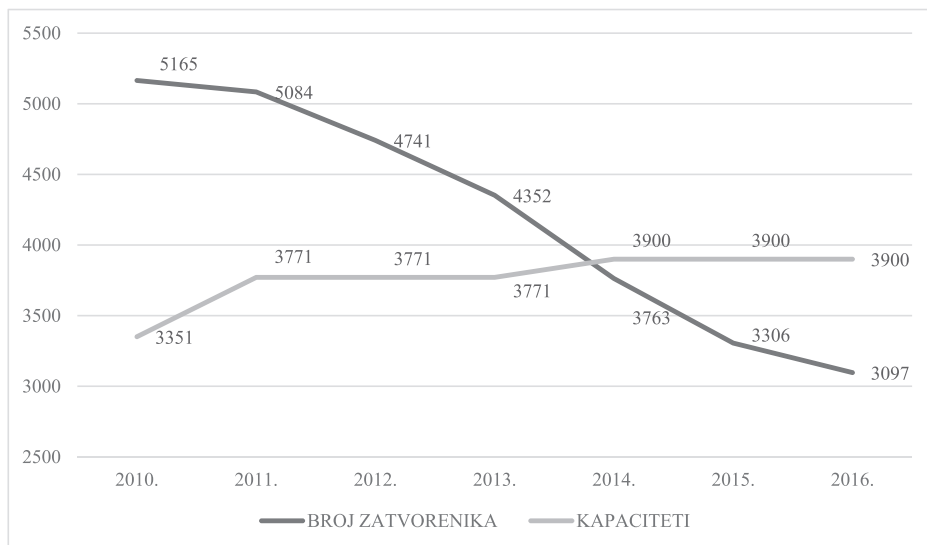
Radi detaljnijeg uvida u predmetnu temu u nastavku rada prikazat će se kretanje broja zatvorenika i smještajnih kapaciteta u Republici Hrvatskoj u odnosu na promatrano razdoblje od 2010. do 2016. godine, sukladno s Izvješćem o stanju rada kaznionica, zatvora i zavoda za 2016. godinu, Uprave za zatvorski sustav, Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske.

⁶² Šeparović, Z., op. cit. (bilj. 12), str. 43.

⁶³ Pravilnik o standardima smještaja i prehrane zatvorenika (Narodne novine, 92/02.).

⁶⁴ Tako je odredbom članka 2. Pravilnika o standardima smještaja i prehrane zatvorenika određeno da o smještaju zatvorenika na prijedlog stručnog tima kaznionice, odnosno zatvora odlučuje upravitelj. O smještaju zatvorenika tjelesnog invalida, na prijedlog liječnika, odlučuje upravitelj. U zajedničku sobu smještaju se najmanje tri zatvorenika. Iz razloga sigurnosti ili iz zdravstvenih razloga zatvorenika se može premjestiti iz sobe u sobu. **Zatvorenika pušača, prema mogućnostima kaznionice, odnosno zatvora smjestit će se odvojeno od zatvorenika nepušača.** Prostor u kojem je pušenje dozvoljeno određuje upravitelj. Između ostalih odredaba koje govore o smještaju zatvorenika, odredba članka 3. Pravilnika o standardima smještaja i prehrane zatvorenika propisuje da se zatvoreniku osigurava u sobi za smještaj ili izvan sobe mogućnost stalnog korištenja sanitarnog čvora i umivaonika, a tuša u skladu s njegovim potrebama i kućnim redom kaznionice, odnosno zatvora. Kaznionica, odnosno zatvor osigurava zatvoreniku brijanje i šišanje prema potrebama zatvorenika, potrebama održavanja higijene, odnosno zdravstvenim razlozima. Kaznionica, odnosno zatvor osigurava zatvoreniku osnovni toaletni pribor u vrstama, količinama i s rokovima uporabe navedenim u popisu koji je sastavni dio ovog Pravilnika. Zatvoreniku koji želi raditi, a rad mu nije omogućen i zatvoreniku koji zbog bolesti ili starosti ne može raditi, osigurava se i dodatni toaletni pribor u vrstama, količinama i s rokovima uporabe navedenim u popisu koji je sastavni dio ovoga Pravilnika. Zatvoreniku se osigurava zasebna postelja, posteljina i ormar za osobne stvari, postelje moraju biti međusobno razmaknute najmanje 80 cm. Posteljina mora biti uredno složena, a osobne stvari uredno odložene u ormaru. Zatvorenik može zadržati osobne stvari u količini koja se može uredno odložiti u ormar.

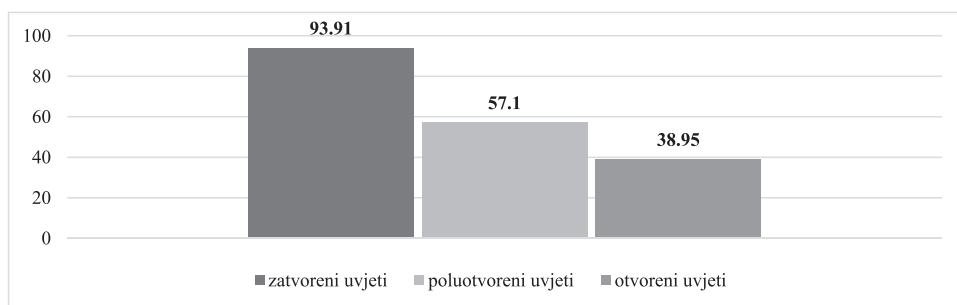
Tablica 1: Kretanje broja zatvorenika i smještajnih kapaciteta 2010. – 2016.⁶⁵

Izvor: Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, 2016.

Prikazana tablica 1 pokazuje da je u razdoblju od 2010. do 2011. godine prenapučenost dostigla najvišu razinu, te da se nakon toga bilježi blagi, ali stalan pad broja zatvorenika. Pritom valja primijetiti i podkapacitiranost zatvora i kaznionica zbog znatno smanjenog priljeva zatvorske populacije od 2014. godine nadalje.

Tablica 2: Prikaz popunjenosti prema stupnju sigurnosti u postocima (%) na dan 31. 12. 2016.⁶⁶

Izvor: Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, 2016.

⁶⁵ Izvor podataka Uprave za zatvorski sustav, Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske, Izvješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda, str. 12.

Tablica i podaci dostupni na mrežnim stranicama: <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/...i.../izvjesce-o.../6720>

⁶⁶ Ibid., str. 13.

Prema izvješću Uprave za zatvorski sustav ukupni zakonski kapacitet u 2016. godini u kaznionicama i zatvorima bio je za smještaj 3.900 zatvorenika od čega:

- u zatvorenim uvjetima 93,91 %
- u poluotvorenim uvjetima 57,1 %
- u otvorenim uvjetima 38/95 %.

S obzirom na to da se u ovom radu želi prikazati na koji način i u kojoj se mjeri krše prava zatvorenika s aspekta odgovarajućeg smještaja, a koji se odnosi na ograničenje osobnog prostora u zatvorskoj ćeliji, te uvjete u kojima zatvorenici izdržavaju kaznu zatvora u Republici Hrvatskoj, u prilog toj analizi govore i statistički podaci koje je obradila pučka pravobraniteljica za 2017. godinu. Iz Izvješća kojeg je dala pučka pravobraniteljica proizlazi da je osnovna zadaća utvrditi jesu li ograničenja i postupanja razmjerna razlozima zbog kojih se primjenjuju i nužna za ostvarenje svrhe propisane zakonom ili prelaze neizbježni element trpljenja uzrokovan lišenjem slobode.

Statistički podaci Izvješća pučke pravobraniteljice⁶⁷ ukazuju na to da je u 2017. godini zaprimljeno 136 pritužbi osoba lišenih slobode, da je proveden 31 ispitni postupak na terenu te obideno devet kaznenih tijela.⁶⁸

⁶⁷ Vidjeti: Izvješće pučke pravobraniteljice za 2016. godinu.

Cjeloviti je tekst dostupan na mrežnim stranicama: <http://ombudsman.hr/hr/izvjescia-2017/izvjescie-pp-2017/send/82-izvjescia-2017/1126-izvjescie-pucke-pravobraniteljice-za-2017-godinu>

⁶⁸ "Pritužbe su se odnosile i na uvjete smještaja pa su se tako nepušači prituživali na povremeni smještaj s pušačima, što je naročito smetalo onima koji su bili na liječenju u Zatvorskoj bolnici u Zagrebu. Zatvorenici su ukazivali i na probleme s grijanjem Zatvora u Rijeci, gdje su nakon 16,00 sati radijatori mlaki. Na smještaj u zatvoreničkim sobama na katu Zatvora u Zagrebu, koji nema dizalo, prituživao se zatvorenik kojemu je, zbog bolesti kralježnice, otežano i bolno kretanje pa je stoga rijetko boravio na otvorenom prostoru Zatvora. Tijekom 2017. obavljen je nenajavljen obilazak zatvora u Bjelovaru, Dubrovniku, Gospiću, Karlovcu, Osijeku, Zadru i Zagrebu te kaznonice u Glini i Lepoglavi. Obilazak Zatvora u Osijeku bio je usmjeren na utvrđivanje stupnja provedbe upozorenja i preporuka danih nakon prethodnog obilaska, dok su ostali bili redoviti. U četiri obilaska sudjelovali su neovisni stručnjaci, u dva predstavnici Ureda pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, i pojedinačno predstavnici ureda pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i pravobraniteljice za djecu. U cilju sprečavanja mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja, u izvješćima načinjenim nakon obilazaka, dano je 20 upozorenja i 132 preporuke, a ocjenu njihove implementacije donijet ćemo nakon zaprimanja svih očitovanja te kontrolnih obilazaka kaznenih tijela. Iako je, prema podacima upravne organizacije Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske koja, između ostaloga, obavlja upravne i stručne poslove u vezi s izvršavanjem kazni zatvora, mjere istražnog zatvora i odgojne mjere upućivanja u odgojni zavod, 1. prosinca 2017. popunjenost zatvorskog sustava bila 82,69 %, konstatirano je da se još se ne poštuju prostorni standardi za smještaj osoba lišenih slobode. U zatvorenim uvjetima sedam kaznenih tijela toga je dana bilo više osoba od zakonskog kapaciteta, a najteža situacija bila je u Zatvoru u Osijeku, čija je napučenost iznosila čak 159 %. U posebno lošim uvjetima smještene su osobe koje se nalaze na izvršavanju kazne zatvora izrečene u prekršajnom postupku (kažnjenicu) ili kojima je sukladno s Prekršajnim zakonom određeno zadržavanje. Primjerice, u Zatvoru u Zagrebu, u sobi u kojoj su smješteni kažnjenicu, nalaze se 24 kreveta, što je s obzirom na površinu od 89,3 m² dva više od zakonskog kapaciteta. Pritom, zajednički smještaj velikog broja osoba suprotan je stajalištima Europskog odbora za sprječavanje mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT) jer u takvim uvjetima nije moguće osigurati privatnost, a postoji i veliki rizik od međuzatvoreničkog nasilja. Slična je situacija i u Zatvoru u Karlovcu, u kojem je tijekom obilaska, devet kažnjjenika bilo smještenih u sobu površine 26,33 m², koja bi, s obzirom da se u njoj nalazi 10 kreveta, morala biti 40 m². Dodatno, kreveti su jedan od drugoga udaljeni 45 cm, što ne omogućava ni minimum privatnosti. U sobama vrlo često nedostaje stolaca i stolova pa kažnjjenici jedu u krevetima, u kojima borave 22 sata dnevno, a zbog nedovoljnog broja ormarića, neki osobne stvari

4. PRAKSA EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Europski sud mora osiguravati poštovanje obveza koje su visoke ugovorne stranke preuzele Konvencijom, ali i dodatnim protokolima. Konvencija ne daje određene smjernice o tome kako Europski sud treba tumačiti njene odredbe, pa je moguća vrlo široka interpretacija odredbi Konvencije. Uloga je Europskog suda u tome da ispitujući svaki konkretni slučaj i donoseći sudsku presudu, tumači i neposredno primjenjuje Konvenciju. U brojnim presudama stoji "Konvencija je živi instrument koji se mora tumačiti u svjetlu današnjih uvjeta što je čvrsto ukorijenjeno u sudskoj praksi Europskog suda...". To znači da treba poznavati dosadašnju praksu suda glede svakog pojedinog temeljnog prava, ali i pratiti eventualne promjene do kojih će doći u interpretaciji svakog pojedinog prava kroz vrijeme. Europski sud u pojedinom slučaju utvrđuje je li povrijeđena neka odredba ili neke odredbe Konvencije, ne namećući državama nikakve konkretne obveze u postupku izvršenja. Na državama je da same odaberu što kvalitetnije mjere za učinkovito izvršenje presuda. Putem svojih presuda i odluka Europski sud tumači Konvenciju i na taj način postavlja standarde zaštite ljudskih prava koji se trebaju primjenjivati na nacionalnoj razini i koje sva tijela državne vlasti trebaju primjenjivati pri obavljanju svojih poslova. Izreke presuda Europskog suda u pravilu su ograničene na utvrđivanje povrede konkretne odredbe Konvencije, a najvažniji dio postupka izvršenja presude u tuženoj državi jest utvrđivanje glavnih razloga zbog čega dolazi do konkretnih povreda Konvencije. Izbor mjera izvršenja svake presude u pravilu je na državi na koju se ona odnosi, a državna tijela moraju na temelju zaključaka Europskog suda prepoznati prave uzroke povreda Konvencije te označiti i provesti mjere koje su prikladne za uklanjanje tih uzroka.

Nacionalni sudovi moraju voditi brigu o sudskoj praksi Europskog suda jer su sve presude i odluke obvezujuće za državu, a iz toga proizlazi obveza države da poduzme sve potrebne mjere za izvršenje pojedine presude. Jednako tako država mora poduzeti sve da se takve povrede ne ponavljaju u budućnosti, jer bi time pokazala da kvalitetno prihvaća presude Europskog suda i primjenjuje određene standarde u smislu zaštite ljudskih prava. Pravna obvezatnost konačnih presuda Europskog suda temelji se na odredbi članka 46. stavka 1. Konvencije jer su se Visoke ugovorne stranke obvezale da će se podvrgnuti konačnoj presudi suda u svakom sporu u kojem su stranke. Iz toga bi se dalo zaključiti da su učinci konačne presude ograničeni na stranke u sporu pred sudom, odnosno da ti učinci djeluju *inter partes*. Zbog više razloga učinci presuda Europskog suda djeluju *erga omnes*. Naime, Europski sud se u pravilu u svojim presudama drži utvrđenih standarda navedenih u ranijim odlukama i te standarde bez ozbiljnih razloga on ne mijenja. Iz tog razloga države potpisnice trebale bi svoje pravo i praksu prilagođavati praksi Europskog suda koja je navedena i u presudama u kojima one nisu bile stranke. Ako sud utvrdi da je došlo do povrede konvencijskih prava, za državu nastaju dvije vrste obveza, pojedinačne (individualne) i opće, ali se može odrediti

drže u vrećama za smeće ili kutijama ispod kreveta. Sanitarni čvorovi u oba zatvora nisu u potpunosti odvojeni od ostatka prostorije, što dodatno otežava uvjete boravka. Jedan je kažnjenik, tijekom obilaska Zatvora u Karlovcu, naveo kako je prije nekoliko godina prestao pušiti, no kada je smješten u sobu u kojoj su svi pušači, ponovno je počeo. Izvršavanje kazne zatvora u ovakvim uvjetima predstavlja kršenje njihovih prava i ponižavajuće je, te ih je nužno što prije uskladiti sa zakonskim i međunarodnim standardima. U pojedinim manjim zatvorima, primjerice u zatvorima u Zadru i Karlovcu, zbog neodgovarajućih uvjeta smještaja nije moguće osigurati različite aktivnosti organiziranog provođenja slobodnog vremena pa zatvorenici 22 sata provode u sobi te kaznu zatvora *de facto* izdržavaju u uvjetima istražnog zatvora." Ibid., str. 195.-254.

i isplata pravedne naknade. Pojedinačne mjere donose se u korist podnositelja zahtjeva i tako se uklanjaju utvrđene posljedice povrede ljudskih prava. Općim mjerama se sprječavaju buduće povrede ljudskih prava te se sprječava da se ponavljaju takve povrede. Osnovna svrha izvršenja presuda Europskog suda jest ispravljanje povreda nekih ljudskih prava u odnosu na konkretnu osobu koja je podnositelj zahtjeva (individualne mjere izvršenja) ali i sprječavanje sličnih povreda u budućem vremenu (opće mjere izvršenja). Iz toga se jednostavno može utvrditi cilj postupka izvršenja pojedinih presuda, a to je prekinuti povredu Konvencije za tu konkretnu osobu ili skupinu osoba, na koju se presuda odnosi; te u što većoj mjeri otkloniti negativne posljedice koje je ta osoba trpjela zbog povrede konvencijskih prava.

Imajuću u vidu odredbe Zakona o izvršenju kazne zatvora koje sadržajno propisuju uvjete smještaja zatvorenika, može se slobodno ustvrditi da je naš zakonodavac u cijelosti preuzeo međunarodne standarde.

No činjenica što je upotpunio svoj normativni sadržaj sa standardima međunarodnih dokumenata, ne može jamčiti bezuvjetnu zaštitu prava zatvorenika. Presude koje će biti prikazane u nastavku rada upravo dokazuju suprotno, a to je, da je Hrvatska u postupku pred Europskim sudom i nadalje predmetom osude radi neodgovarajućih uvjeta smještaja u zatvoru. To rezolutno potvrđuje ukupan broj od osamnaest presuda koje je donio Europski sud, u kojima je utvrdio povredu materijalnog i/ ili proceduralnog aspekta članka 3. Konvencije. Pri tome veći broj presuda (njih dvanaest) odnosi se na osobe lišene slobode.⁶⁹

Analizirajući presude Europskog suda s aspekta povrede članka 3. Konvencije, Pleić⁷⁰ u svom radu zaključuje da su presude Cenbauer, Testa, Štitić, Pilčić, Longin i Lonić izložile sve manjkavosti zatvorskog sustava. Do utvrđenja povreda odredbe članka 3. Konvencije zbog neodgovarajućih uvjeta zatvaranja posljednjih nekoliko godina ipak rjeđe dolazi, što se jednim dijelom može pripisati smanjenju prenapučenosti, a drugim dijelom ustavnosudskoj uspostavi pravnog puta zaštite prava zatvorenika pred domaćim tijelima.⁷¹

Presuda "Muršić protiv Hrvatske" šesta je presuda u nizu u kojoj je Europski sud utvrdio da je Hrvatska povrijedila zabranu ponižavajućeg postupanja iz članka 3. Konvencije zbog manjka osobnog prostora te neprimjerenih higijenskih i sanitarnih uvjeta smještaja osobe lišene slobode. Presude koje su prethodile donošenju presude "Muršić protiv Hrvatske" bile su: Cenbauer⁷² (uvjeti u Kaznionici u Lepoglavi), Štitić⁷³ (uvjeti u Zatvoru u Gospiću),

⁶⁹ Prema: Pleić, M.: "Zabrana mučenja u praksi Europskog suda za ljudska prava s posebnim osvrtom na presude protiv Republike Hrvatske i praksu Ustavnog suda Republike Hrvatske", Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 23, broj 2/2016., str. 249.

⁷⁰ Autorica u radu, osim što analizira presude Europskog suda protiv Republike Hrvatske u kojima je utvrđena povreda članka 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda s naglaskom na recentnu judikaturu, daje i pregled relevantne sudske prakse Ustavnog suda Republike Hrvatske. Ibid., str. 278.

⁷¹ Ibidem.

⁷² "Cenbauer protiv Hrvatske", zahtjev broj: 73786/01, presuda od 9. ožujka 2006. (konačna 13. rujna 2006.), u kojoj je Europski sud utvrdio povredu odredbe članka 3. Konvencije te konstatirao da uvjeti u zatvoru predstavljaju ponižavajuće postupanje. Tom prilikom, Europski sud je utvrdio: "Utvrđeni čimbenici nedovoljnog prostora zajedno s nedostatkom pristupa zahodu u razdoblju duljemu od 12 sati na dan sami po sebi dovoljni su da podnositelju zahtjeva uzrokuju tegobe intenziteta koji premašuje neizbježnu razinu trpljenja inherentnu lišenju slobode."

⁷³ "Štitić protiv Hrvatske", zahtjev broj: 29660/03 presuda od 8. studenog 2007. (konačna 31. ožujka 2008.) u kojoj je Europski sud, između ostalih povreda utvrdio i povredu članka 3. Konvencije utvrdivši da životni

Testa⁷⁴ (uvjeti u Kaznionici u Požegi), Longin⁷⁵ (uvjeti u Zatvoru u Zagrebu) i Lonić⁷⁶ (uvjeti u Zatvoru u Puli).

Iz izloženih penitencijarnih presuda koje je donio Europski sud, a koje se odnose na uvjete smještaja zatvorenika u zatvoru, može se zaključiti da u našem sustavu izvršenja kazne zatvora postoje ozbiljni problemi neusklađenosti uvjeta izdržavanja kazne zatvora u zatvorskom sustavu sa standardima koje proklamira Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda.

Nakon donesenih presuda, utjecaj Europskog suda za ljudska prava reflektirao se na praksu Ustavnog suda Republike Hrvatske koji je u najvećoj mjeri preuzeo stajališta Europskog suda o pravnoj prirodi ustavne tužbe kao preventivnog i učinkovitog pravnog sredstva. Kao rezultat toga prihvaćanja uslijedilo je Izvješće o uvjetima života u zatvorima⁷⁷ koje je

uvjeti u zatvoru predstavljaju ponižavajuće postupanje. Naime, u navedenoj presudi Europski sud je između ostalog utvrdio: "Sud nalazi da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru, a osobito činjenica da je bio zaključan u vlažnoj ćeliji bez dnevnog svjetla oko 20 sati na dan morali štetno utjecati na dobrobit podnositelja zahtjeva te da ti uvjeti, u kombinaciji s duljinom razdoblja u kojemu je podnositelj zahtjeva u njima boravio, predstavljaju ponižavajuće postupanje."

⁷⁴ "Testa protiv Hrvatske" zahtjev broj: 20877/04, presuda od 12. srpnja 2007. (konačna 30. siječnja 2008.) u kojoj je također utvrdio povredu odredbe članka 3. Konvencije te utvrdio da uvjeti u zatvoru predstavljaju nečovječno i ponižavajuće postupanje u odnosu na podnositeljicu zahtjeva, hrvatsku državljanku. Naime, u konkretnom slučaju, osim što je podnositeljica zahtjeva bila smještena u neodgovarajućim uvjetima zatvora, medicinska dokumentacija podnositeljice zahtjeva ukazivala je na njezino ozbiljno zdravstveno stanje (kronični hepatitis C s veoma visokom viremijom). U njezinom slučaju, Europski sud je utvrdio: "Unatoč tomu, u svjetlu članka 3. Konvencije, država se mora pobrinuti da osoba bude lišena slobode u uvjetima u kojima se poštuje ljudsko dostojanstvo, da je način i metoda izvršenja mjere ne izlažu boli ili patnji onog intenziteta koji bi prelazio neizbježnu razinu trpljenja inherentnu lišenja slobode i da, s obzirom na praktične zahtjeve boravka u zatvoru, njezino zdravlje i dobrobit budu odgovarajuće osigurani uz pružanje potrebne medicinske pomoći i liječenja pri ocjenjivanju uvjeta boravka u zatvoru potrebno je voditi brigu o kumulativnim učincima tih uvjeta te o konkretnim navodima podnositelja zahtjeva ...".

⁷⁵ "Longin protiv Hrvatske", zahtjev broj: 49268/10, presuda od 6. studenog 2012., Europski sud utvrdio je da su uvjeti u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje te da je zbog toga nastala povreda odredbe članka 3. Konvencije. Tom prilikom, Europski sud je konstatirao: "U konkretnom slučaju, premda je podnositelj zahtjeva u zatvoru imao na raspolaganju manje osobnog prostora od zahtijevanog standarda, Sud je istaknuo da se prenapučenost ćelija mora razmatrati u svjetlu svih ostalih fizičkih uvjeta u zatvoru, kao što su mogućnost privatnosti pri korištenju toaleta, ventilacija, mogućnost pristupa danjem svjetlu i svježem zraku, prikladnost grijanja i usklađenost s osnovnim sanitarnim standardima. **Okolnosti da je podnositelj zahtjeva bio zatvoren u prenapučevoj ćeliji 22 sata dnevno, da je u ćeliji bila ograničena mogućnost kretanja zbog kreveta, stola i stolica, da sanitarni čvor nije bio u potpunosti odvojen od dnevnog prostora te da su zatvorenici objedovali u ćelijama dok je stol za blagovanje bio udaljen samo jedan metar od sanitarnog čvora, dovele su u pitanje higijenske i sanitarne uvjete zatvorskog smještaja.**"

⁷⁶ "Lonić protiv Hrvatske", zahtjev broj 8067/12, presuda od 4. prosinca 2014. u kojoj je Europski sud, a osobito s obzirom na činjenicu da ograničenja osobnog prostora dodijeljenog podnositelju zahtjeva nisu nadoknađena slobodom kretanja tijekom dana, osim dvosatne dnevne vježbe, utvrdio da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru u Puli od 10. rujna 2010. do 25. kolovoza 2011. predstavljali ponižavajuće postupanje te da je došlo do povrede članka 3. Konvencije.

⁷⁷ Prateći ostvarivanje ustavnosti i zakonitosti, te imajući u vidu obveznost provedbe odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske (članak 31. Ustavnog zakona), Ustavni sud Republike Hrvatske je navedeno izvješće uputio Hrvatskom saboru. Ono je nastalo kao posljedica odnosno rezultat nepostupanja po odlukama Ustavnog suda Republike Hrvatske vezano za uvjete u zatvoru zato što Vlada Republike Hrvatske nije postupila po nalogu Ustavnog suda Republike Hrvatske iz odluka broj: U-III-4182/2008 od 17. ožujka 2009. i

Ustavni sud donio dana 12. lipnja 2014. godine.

Europski sud se u više svojih odluka izjasnio da u praksi nije moguće uspostaviti jedinstven standard veličine zatvorskih prostorija koji bi bio apsolutno primjenjiv kao minimum u svakom pojedinom predmetu.

U presudi "Ananyev i drugi protiv Rusije"⁷⁸ Europski sud je prvi put iznio shvaćanje da je za donošenje odluke o tome je li došlo do povrede članka 3. Konvencije zbog nedostatka prostora nužno ispuniti sva tri kumulativna uvjeta. **Prvi uvjet je da svaki zatvorenik mora imati vlastito mjesto za spavanje u sobi; drugi da svaki zatvorenik mora imati na raspolaganju barem tri metra kvadratna poda; i treći da ukupna površina sobe mora biti takva da omogućuje zatvorenicima slobodno kretanje između namještaja.** Europski sud je zauzeo shvaćanje da nepostojanje bilo kojeg od prethodno navedenih elemenata samo po sebi stvara čvrstu pretpostavku da uvjeti boravka u zatvoru predstavljaju ponižavajuće postupanje i krše članak 3. Konvencije. Međutim, Europski sud je dosljedno smatrao da se ograničenost prostora u spavaonicama može nadoknaditi slobodom kretanja zatvorenika tijekom dana. Sukladno s time, prilikom procjene objekata za lišenje slobode nakon suđenja, smatrao je da bi se osobni prostor trebao razmatrati u kontekstu primjenjivog režima koji zatvorenicima omogućuje veću slobodu kretanja tijekom dana, za razliku od zatvorenika u drugim režimima, i neometan pristup prirodnom svjetlu i zraku kojeg on podrazumijeva. Tako je u nizu predmeta Europski sud utvrdio da su sloboda kretanja koja je omogućena zatvorenicima u ustanovi i neometan pristup prirodnom svjetlu i zraku bili dovoljna nadoknada za nedovoljan prostor namijenjen pojedinom osuđeniku. Iz takvog shvaćanja suda može se iščitati da je dan primat i ostalim okolnostima slučaja iako je sud precizirao tri kumulativna uvjeta koja moraju biti zadovoljena da bi došlo do povrede članka 3. Konvencije.

Upravo u tom kontekstu nezaobilazno je ne spomenuti presudu Požaić protiv Hrvatske⁷⁹ u kojoj je Europski sud izrazio mišljenje da nedostatak osobnog prostora, s obzirom na sve druge uvjete zatvaranja, posebno slobodne aktivnosti, nije bio takav da bi sam po sebi opravdao utvrđivanje povrede članka 3. Konvencije. Imajući u vidu okolnosti da je Vlada u

odluke broj: U-III-64744/2009 od 3. studenoga 2010. te nije realizirala projekte koji su naloženi u navedenim odlukama. Prvom odlukom iz izvješća koju je Ustavni sud donio dana 17. ožujka 2009. usvojena je ustavna tužba podnositelja Roberta Peše, te je utvrdio da je podnositelju tijekom pritvora provedenog u Zatvoru u Zagrebu povrijeđeno ustavno pravo na čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva. U razmatranju ove odluke Ustavnog suda Republike Hrvatske bitno je istaknuti da je tom odlukom prvi put naloženo državi (Vladi Republike Hrvatske) da mora poboljšati uvjete u zatvorima. Zato se može ocijeniti da ona predstavlja presedan u hrvatskom ustavnom sudovanju. Druga odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske iz izvješća o uvjetima života u zatvorima bila je donesena 10. studenoga 2010. godine. Tom odlukom usvojena je ustavna tužba podnositelja Eduarda Miljka te je utvrđeno da mu je tijekom izdržavanja pritvora i kazne zatvora u Zatvorskoj bolnici u Zagrebu, od 5. rujna 2008. do 5. ožujka 2010., neodgovarajućim smještajem bilo povrijeđeno ustavno pravo na čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva, zajamčeno člankom 25. stavkom 1. Ustava.

Detaljnije vidjeti na http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_07_861739.html

⁷⁸ Vidjeti "Ananyev i drugi protiv Rusije", br. 42525/07 i 60800/08, presuda od 10. siječnja 2012., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["ananyev"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER"},"itemid":\["001-108465"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

⁷⁹ Vidjeti: "Požaić protiv Hrvatske", zahtjev br. 5901/13, presuda od 4. prosinca 2014., [https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/538a73734019c953c1257c130031ed2e/\\$FILE/POZAI%C4%86%20protiv%20Hrvatske%20presuda.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/538a73734019c953c1257c130031ed2e/$FILE/POZAI%C4%86%20protiv%20Hrvatske%20presuda.pdf)

tom postupku tvrdila da je tijekom boravka u Zatvoru u Bjelovaru podnositelju zahtjeva bio dostupan osobni prostor od prosječno 3,46 metara kvadratnih, dok je podnositelj zahtjeva tvrdio da je veličina iznosila između 3,14 i 3,42 metra kvadratna, Europski sud je utvrdio da je u svakom slučaju osobni prostor dostupan podnositelju zahtjeva bio manji od onog koji je preporučio CPT i koji se zahtijeva Zakonom o izvršavanju kazne zatvora (kojim je propisan poželjni standard od četiri metra kvadratna). U vezi podnositeljevih prigovora o veličini zatvoreničke sobe, Europski sud je utvrdio da, iako je površina sobe koju je podnositelj imao na raspolaganju bila ispod standarda Odbora za sprječavanje mučenja i hrvatskih zakona, kumulativni učinak uvjeta u Zatvoru u Bjelovaru nije bio takav da dovede do utvrđenja povrede Konvencije. Europski sud je utvrdio da se podnositelj u popodnevrim satima mogao slobodno kretati po zatvoru, da je imao na raspolaganju sportske terene, te da je mogao posuđivati knjige i filmove.

5. PRESUDA "MURŠIĆ PROTIV HRVATSKE"

5.1. Činjenični supstrat - Uvjeti boravka u Zatvoru u Bjelovaru

Podnositelj zahtjeva K. M. rođen je 1987. godine. Presudom Županijskog suda u Čakovcu od 19. lipnja 2008., a koju je potvrdio Vrhovni sud Republike Hrvatske dana 3. veljače 2009., osuđen je na dvije godine zatvora zbog kaznenog djela razbojničke krađe. Nakon toga, Općinski sud u Čakovcu osudio ga je ponovno za kazneno djelo krađe, te su obje zatvorske kazne objedinjene na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od dvije godine i jedanaest mjeseci. Navedenu kaznu zatvora podnositelj zahtjeva počeo je izdržavati u Kaznionici u Turopolju, nakon čega je 16. listopada 2009. premješten u Zatvor u Bjelovaru gdje je ostao sve do 16. ožujka 2011. Tijekom svog boravka u Zatvoru u Bjelovaru, podnositelj zahtjeva je bio smješten u prenapučenim sobama. Tvrdio je da je u razdoblju od ukupno pedeset dana raspolagao sa 3 kvadratna metra (m²) osobnog prostora, uključujući razdoblje od dvadeset i sedam uzastopnih dana. Isticao je da bilo je i nekoliko neuzastopnih razdoblja u kojima mu je dodijeljeno između 3 do 4 m² osobnog prostora u sobama. Sobe u kojima je bio smješten bile su loše održavane, vlažne, prljave i nedovoljno opremljene ormarićima i stolicama za zatvorenike. Sanitarni čvor je bio oko pola metra udaljen od stola za blagovanje te se osjećao neugodan miris u sobi. Zatvorenicima je bilo omogućeno kretanje izvan zaključanog dijela zatvora tri sata dnevno između 16.00 i 19.00 sati, a sadržaji izvan soba bili su neprikladni i nedovoljni. Prehrana je bila loša, higijenski uvjeti neprikladni, osobito što nužnik nije bio odvojen od prostorije predviđene za životni prostor.⁸⁰

⁸⁰ Vidi obrazloženje presude "Muršić protiv Hrvatske", (A. Pozadina predmeta i B. Uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru u Bjelovaru), str. 3. "Vlada je tvrdila da je podnositelj za vrijeme boravka u zatvoru u Bjelovaru imao na raspolaganju u prosjeku 3,59 m² osobnog prostora, da je podnositelj zahtjeva bio smješten u sobama koje su imale prozore koji omogućuju ulazak prirodnog svjetla i svježeg zraka, da su sve sobe imale odvojen nužnik od životnog prostora i opremljen vlastitim ventilacijskim sustavom. Svi zatvorenici imali su sve potrebne higijenske i sanitarne pogodnosti, pitku vodu, tuširanje tri puta tjedno, te da se prehrana temeljila na procjeni stručnjaka a kvalitetu hrane su stalno nadgledala nadležna državna tijela." Ibidem.

5.2. Postupak pred domaćim tijelima i sudovima

Nezadovoljan uvjetima smještaja boravka u Zatvoru u Bjelovaru, K. M. je prvotno putem svog odvjetnika podnio dana 24. ožujka 2010., zahtjev za premještaj u Varaždin zbog osobnih i obiteljskih razloga, pri čemu se 26. travnja 2011. žalio Upravi za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa - općenito na postupanje Uprave Zatvora u Bjelovaru zbog nepostupanja u povodu njegova zahtjeva za premještaj, ali i na zatvorsku hranu. Uprava za zatvorski sustav Ministarstva pravosuđa 14. srpnja 2010. sve prigovore podnositelja ocijenila je neosnovanima. Nakon navedenih pritužbi, podnositelj se 24. kolovoza 2010. obratio sutkinji izvršenja Županijskog suda u Bjelovaru prigovarajući uvjetima boravka u zatvoru napominjući pritom da je boravio u zatvoru u sobi broj 8 sa još sedam zatvorenika, a koja je bila ukupne veličine 18 m² te je bila neprikladno opremljena i neodržavana, a i higijenski uvjeti bili su loši, s obzirom na to da mu je bilo dopušteno tuširanje samo tri puta tjedno. Imajući u vidu detaljno Izvješće iz zatvora u Bjelovaru, te saslušanje podnositelja zahtjeva, sutkinja izvršenja je dana 7. listopada 2010. godine odbila prigovore podnositelja kao neosnovane obrazlažući da je podnositelj imao na raspolaganju dovoljno osobnog prostora budući da je istovremeno s njim u sobi bilo smješteno četvero zatvorenika, te da je imao dostatne higijenske i sanitarne uvjete. Povodom žalbe podnositelja zahtjeva protiv odluke sutkinje izvršenja, Izvanraspravno vijeće Županijskog suda u Bjelovaru odbilo je njegovu žalbu obrazlažući da je u konkretnom slučaju zadovoljen potreban standard za osobni prostor na temelju Zakona o izvršavanju kazne zatvora, odnosno 4 m², te da je smanjenje osobnog prostora podnositelja zahtjeva u sobi broj 8 bilo samo privremeno. Nakon takve odluke Izvanraspravnog vijeća Županijskog suda u Bjelovaru, K. M. je ponovno podnio žalbu ističući da je u prvih šest mjeseci od njegova dolaska u Zatvor u Bjelovaru boravio u sobi broj 1 veličine 17,13 m², u kojoj je ukupno bilo smješteno šest zatvorenika, potom je proveo mjesec dana u sobi broj 8 na prvom katu sa osam zatvorenika, koja je bila veličine 17,13 m², da bi nakon toga bio ponovno smješten u drugu sobu s naznakom "soba broj 8" koja je ponovno bila veličine 17,13 m² u kojoj je proveo 6 mjeseci sa osam zatvorenika. Nakon što je iscrpio sve pravne lijekove, K. M. je 20. studenoga 2010., podnio tužbu Ustavnom sudu Republike Hrvatske, općenito prigovorivši nedostatku osobnog prostora i prilikama za rad u zatvoru. Između ostalog, dana 26. studenoga 2010., podnio je pritužbu pučkom pravobranitelju, navodeći da mu nije bio odobren zahtjev za premještaj u zatvor koji je bliži njegovoj obitelji, te općenito navodeći da su uvjeti njegova boravka u zatvoru bili neprikladni. Dana 5. lipnja 2012. godine, Ustavni sud Republike Hrvatske odbacio je njegovu tužbu kao nedopuštenu zbog njezine očite neosnovanosti navodeći: "U ustavnoj tužbi, podnositelj nije pokazao da Županijski sud u Bjelovaru u postupanju ili pri donošenju odluke nije poštovao odredbe Ustava o ljudskim pravima i temeljnim slobodama, odnosno da je proizvoljno protumačio mjerodavne odredbe zakona ili drugih propisa. Ustavni sud stoga ocjenjuje da konkretni slučaj ne otvara pitanje ostvarenja ustavnih prava podnositelja. Stoga ne postoji ustavnopravna bit stvari o kojoj bi Ustavni sud odlučivao ..."⁸¹.

⁸¹ Vidi obrazloženje presude "Muršić protiv Hrvatske", (C. Prigovori podnositelja zahtjeva na uvjete u zatvoru), par. 22.-40., str. 9.-11.

5.3. Način rješavanja spora pred Europskim sudom za ljudska prava

5.3.1. Odluka Vijeća prvog odjela Suda

S obzirom na činjenicu da se središnji problem podnositeljeva prigovora upućenog Vijeću odnosio na njegov navodni nedostatak osobnog prostora u Zatvoru u Bjelovaru, Vijeće je ponovilo opća načela utvrđena u pilot-presudi "Ananyev i drugi protiv Rusije" u vezi s pitanjem prenapučenosti zatvora. Konkretno, Vijeće je ponovilo kako je tekst naveden u predmetu "Ananyev i drugi" za odlučivanje o tome je li došlo do povrede članka 3. Konvencije u pogledu nedostatka osobnog prostora zatvorenika ili ne, bio trostruk, odnosno da: (1) svaki zatvorenik mora imati vlastito mjesto za spavanje u sobi; (2) svaki zatvorenik mora imati na raspolaganju barem tri m² podne površine; i (3) ukupna površina soba mora biti takva da omogućava zatvorenicima slobodno kretanje između namještaja. Nepostojanje bilo kojeg od prethodno navedenih elemenata samo po sebi stvorilo je čvrstu pretpostavku da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru bili neprikladni.⁸² U skladu s tim, Vijeće je istaknulo da kada je zatvorenik raspolagao s manje od 3 m² podne površine, pojavila se čvrsta pretpostavka da su uvjeti boravka u zatvoru predstavljali ponižavajuće postupanje i kršili članak 3. Međutim, u određenim se okolnostima ta čvrsta pretpostavka može oboriti kumulativnim učincima drugih uvjeta boravka u zatvoru.⁸³ U svjetlu prethodno navedenih načela, Vijeće je primijetilo da, iako je istina da osobni prostor dodijeljen podnositelju zahtjeva nije poštovao standard od 4 m² osobnog prostora po zatvoreniku a koji je CPT utvrdio u svojim preporukama, nije ga smatralo tako ekstremnim da samo po sebi opravda utvrđenje povrede članka 3. Konvencije. Vijeće je istaknulo kako je povremeno osobni prostor podnositelja zahtjeva bio manji od 3 m² u kratkim, neuzastopnim razdobljima, uključujući jedno razdoblje od dvadeset i sedam dana, što je Vijeće primijetilo sa zabrinutošću. Međutim, Vijeće je primijetilo kako je podnositelju zahtjeva bilo dopušteno slobodno kretanje izvan sobe tri sata dnevno; da su sobe u kojima je bio smješten imale nesmetan pristup prirodnom svjetlu i zraku, kao i pitkoj vodi; da je dobio odvojeni krevet i da ga ništa nije ometalo u slobodnom kretanju unutar sobe. Vijeće je navelo različite aktivnosti izvan sobe koje su zatvorenici u Zatvoru u Bjelovaru imali na raspolaganju, poput knjižnice i pristupa rekreacijskim sadržajima.⁸⁴ U takvim okolnostima, budući da je boravak podnositelja zahtjeva u zatvoru bio popraćen dovoljnom slobodom kretanja unutar zatvora, a bio je smješten u inače odgovarajuću ustanovu, Vijeće je utvrdilo da uvjeti njegova boravka u zatvoru nisu dosegнули onu težinu koja je potrebna kako bi se postupanje prema njemu smatralo nečovječnim ili ponižavajućim prema članku 3. Konvencije. Nezadovoljan odlukom Prvog odjela suda, podnositelj zahtjeva je zatražio da se predmet uputi Velikom vijeću u skladu s odredbom članka 43. Konvencije, a koji zahtjev je Odbor Velikog vijeća prihvatio dana 6. srpnja 2015. godine.

⁸² Ibid., par. 76.

⁸³ Ibid., par. 77.

⁸⁴ Ibid., par. 78.

5.3.2. Ocjena Velikog vijeća

Iako je Europski sud često pozivan da donese odluku o prigovorima koji se odnose na povredu članka 3. Konvencije zbog nedovoljnog osobnog prostora stavljenog na raspolaganje zatvorenicima, u predmetu "Muršić" smatrao je kako bi bilo primjereno pojasniti načela i standarde za procjenu minimalnog osobnog prostora po zatvoreniku u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika. Eksplicitno je ponovio da nije formalno obavezan slijediti svoje presude, međutim nakon što je analizirao svoju sudsku praksu te s obzirom na važnost pridanu prostornom čimbeniku u ukupnoj procjeni uvjeta u zatvoru, Europski sud je smatrao kako čvrsta pretpostavka povrede članka 3. Konvencije nastaje kada osobni prostor raspoloživ zatvoreniku padne ispod 3 m² u smještaju u kojem boravi više zatvorenika.⁸⁵ U svjetlu prethodno navedenih razmatranja, Europski sud je potvrdio da je standard od 3 m² podne površine po zatvoreniku u smještaju u kojem boravi više zatvorenika koji prevladava u njegovoj sudskoj praksi kao relevantni minimalni standard na temelju članka 3. Konvencije.⁸⁶ Ako je raspoloživi osobni prostor po zatvoreniku manji od 3 m² površine u smještaju u zatvorima u kojem boravi više zatvorenika, nedostatak osobnog prostora smatra se toliko ozbiljnim da dolazi do čvrste pretpostavke povrede članka 3. U tom slučaju teret dokaza leži na tuženoj Vladi koja bi, međutim, mogla oboriti tu pretpostavku dokazivanjem da su postojali čimbenici koji mogu prikladno nadomjestiti oskudnu dodjelu osobnog prostora.⁸⁷ Čvrsta pretpostavka povrede članka 3. Konvencije obično će se moći oboriti samo ako su sljedeći čimbenici kumulativno ispunjeni: (1) smanjenja potrebnog minimalnog osobnog prostora od 3 m² su kratka, povremena i minimalna (2) takvo smanjenje je popraćeno dovoljnom slobodom kretanja izvan sobe i prikladnim aktivnostima izvan sobe (3) podnositelj zahtjeva smješten je u ustanovu koja se, općenito gledano, smatra primjerenom ustanovom za pritvor i ne postoje drugi otegotni aspekti uvjeta njegova boravka u zatvoru. U slučajevima u kojima se radi o zatvorskoj sobi - veličine od 3 do 4 m² osobnog prostora po zatvoreniku - prostorni čimbenik ostaje snažan čimbenik u ocjeni prikladnosti uvjeta boravka u zatvoru od strane Suda.⁸⁸

U takvim će se slučajevima povreda članka 3. Konvencije utvrditi samo ako je prostorni čimbenik povezan s drugim aspektima neodgovarajućih fizičkih uvjeta boravka u zatvoru koji se, posebice, odnose na pristup vježbama na otvorenom, prirodnom svjetlu i zraku, dostupnost ventilacije, prikladnost sobne temperature, mogućnost privatnog korištenja nužnika, te usklađenost s osnovnim zdravstvenim i higijenskim zahtjevima.⁸⁹ Europski sud je utvrdio da su relevantna smanjenja osobnog prostora podnositelja zahtjeva ispod 3 m² bila kratkotrajna.

Europski je sud utvrdio da je postojalo razdoblje od dvadeset i sedam dana (između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010.), u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao sa 2,62 m² osobnog prostora. U takvim okolnostima, dijeleći zabrinutost Vijeća u pogledu razdoblja od dvadeset i sedam dana, Europski sud je razmotrio može li se to razdoblje smatrati kratkim i manjim

⁸⁵ Ibid., par. 124., str. 51.

⁸⁶ Ibid., par. 136.-139., str. 54.

⁸⁷ Ibidem .

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Ibid., str. 55.

smanjenjem potrebnog osobnog prostora dovodeći u vezu u relativno sličnom predmetu "Vladimir Belyayev", u kojem je utvrđeno nekoliko neuzastopnih razdoblja smanjenja osobnog prostora podnositelja zahtjeva ispod 3 m², najduže razdoblje trajalo dvadeset i šest dana tijekom kojeg je podnositelj zahtjeva raspolagao sa 2,97 m² osobnog prostora. Na kraju Sud je zaključio da je došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblje od dvadeset i sedam dana (između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. godine), u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora.⁹⁰ No, s obzirom na ostatak razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m², Europski sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije.⁹¹ Budući da je podnositelj zahtjeva također prigovorio na razdoblja u kojima je njegov osobni prostor u zatvoru bio veći od 3 m² ali manji od 4 m², gdje prostorni element ostaje snažan čimbenik u ocjeni Europskog suda, trebalo je ispitati je li sporno ograničenje osobnog prostora bilo u suprotnosti s člankom 3. Konvencije. Iz izvorne dokumentacije koja mu je bila dostupna, u vezi s pojedinostima boravka podnositelja zahtjeva u Zatvoru u Bjelovaru, proizlazi da je u nekoliko neuzastopnih razdoblja raspolagao s između 3 i 4 m² osobnog prostora u rasponu od 3,38 m² do 3,56 m². S obzirom na prethodna razmatranja u pogledu ostatka razdoblja u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora, Europski sud je utvrdio da se ne može smatrati da su uvjeti njegova boravka u zatvoru u razdoblju kada je raspolagao s između 3 i 4 m² osobnog prostora - predstavljali nečovječno ili ponižavajuće postupanje u smislu članka 3. Konvencije, pa je u tom dijelu odlučio da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije.⁹²

Analizirajući presudu "Muršić protiv Hrvatske", ponajprije je potrebno istaknuti da se njezina važnost ogleda u činjenici što ju je donijelo Veliko vijeće Europskog suda u sastavu od sedamnaest sudaca čime je nakon mnogobrojnih presuda koje su joj prethodile, Europski sud zaključio da ograničenje osobnog prostora u zatvorskoj ćeliji na manje od 3 m² u neprekinutom razdoblju od 27 dana predstavlja ponižavajuće postupanje. Iako je tom prilikom Vijeće utvrdilo samo djelomičnu povredu članka 3. Konvencije zbog manjka osobnog prostora u zatvorskoj ćeliji, kroz prikaz svoje ranije prakse, ali imajući na umu pri tome minimalne standarde CTP-a, Vijeće je eksplicitno zauzelo pravno shvaćanje koje je izazvalo žustru polemiku među sucima koji su sudjelovali u sastavu tog Vijeća. Mišljenja sudaca su prilikom suđenja bila poprilično suprotstavljena što jasno pokazuje dio izreke presude iz koje je razvidno da je Vijeće s deset glasova prema sedam presudilo da nije došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na ostatak neuzastopnih razdoblja u kojima je podnositelj zahtjeva raspolagao sa 3 i 4 m² osobnog prostora u Bjelovaru. Veliko vijeće donijelo je odluku koja je suprotna odluci Vijeća od sedam sudaca koje je 2015. odlučivalo o identičnim prigovorima kojom prilikom je utvrdilo da uvjeti u kojima je podnositelj izdržavao kaznu zatvora nisu doveli do povrede članka 3. Konvencije. Vijeće koje je prvi puta odlučivalo o povredama prava podnositelja nije osporilo da se u konkretnom slučaju radilo o manjku osobnog prostora po zatvoreniku koji je CPT utvrdio u svojim preporukama (4 m²), no nije ga smatralo niti tako ekstremnim da samo po sebi opravda utvrđenje povrede članka 3. Konvencije. Utvrdilo je da činjenica da je povremeno osobni prostor podnositelja zahtjeva bio manji od 3 m² u kratkim, neuzastopnim razdobljima, uključujući jedno razdoblje

⁹⁰ Ibid., par. 172. str. 61.

⁹¹ Ibid., par. 173.

⁹² Ibid., par. 174.-177.

uz činjenicu da mu je bilo dopušteno slobodno kretanje izvan sobe tri sata dnevno; da su sobe u kojima je bio smješten imale nesmetan pristup prirodnom svjetlu i zraku, kao i pitkoj vodi; da je dobio odvojeni krevet i da ga ništa nije ometalo u slobodnom kretanju unutar sobe, nije dostatno da bi dovelo do povrede članka 3. Konvencije. Iz navedenog se može iščitati da se prvo Vijeće tada pridržavalo shvaćanja izraženog u presudi "Pozaić" jer je smatralo da je nedostatak manjka osobnog prostora bio kompenziran slobodnim kretanjem zatvorenika i dodatnim aktivnostima koje su dovele do anuliranja povrede članka 3. Iako je već tada Vijeće utvrdilo da su relevantna smanjenja osobnog prostora podnositelja zahtjeva ispod 3 m² bila kratkotrajna, može se zaključiti da je već tada Europski sud odstupio od standarda minimalnog osobnog prostora od 4 kvadratna metra koji je utvrdio CPT, ali i od svog pravnog shvaćanja izraženog u presudi "Ananyev i drugi protiv Rusije". U presudi "Ananyav" Europski sud je izrazio prilično jasan stav o tome da nepostojanje bilo kojeg od elemenata (vlastito mjesto za spavanje u sobi; raspolaganje s barem tri m² podne površine; ukupna površina soba mora biti takva da omogućuje zatvorenicima slobodno kretanje između namještaja) samo po sebi stvara čvrstu pretpostavku da su uvjeti boravka podnositelja zahtjeva u zatvoru neprikladni. Pravno shvaćanje koje je Sud zauzeo u presudi "Muršić" proizašlo je iz točke 2. izreke presude u kojoj je Vijeće jednoglasno zaključilo da je došlo do povrede članka 3. Konvencije s obzirom na razdoblje između 18. srpnja i 13. kolovoza 2010. u kojem je podnositelj zahtjeva raspolagao s manje od 3 m² osobnog prostora u Bjelovaru.

Ako uzmemo u korelaciju presudu "Pozaić" i "Muršić", koje ne samo da su istovjetne zato što se i u jednom i drugom slučaju radilo o utvrđivanju odgovarajućih uvjeta u Zatvoru u Bjelovaru, (ista pozadina slučaja te slični prigovori podnositelja) te da su tužbe koje su oba podnositelja podnijela Ustavnom sudu odbačene kao neosnovane, ne može se sa sigurnošću utvrditi, a niti zaključiti koji su to pravno relevantni razlozi koji su bili odlučni za donošenje različitih odluka Europskog suda.

Također valja primijetiti da su okolnosti izdržavanja kazne zatvora podnositelja Muršića bile, ustvari, slične onima u predmetu "Vladimir Belyayev"⁹³ iz 2013. (2,97 m² kroz neprekinutih 29 dana). Međutim, iz obrazloženja koje je dao Europski sud u presudi "Muršić" pozivajući se pri tome na presudu "Belyayev" nije razvidno koje su to okolnosti koje su u predmetu "Muršić" predstavljale povredu, a u predmetu "Vladimir Belyayev" nisu.⁹⁴ Zanimljivo je zašto je Europski sud u obrazloženju presude "ispustio" argumente koji su doveli do potpuno različite meritorne odluke u predmetima čiji su činjenični supstrati s obzirom na iste uvjete smještaja gotovo identični.

U pogledu razmatranja presude "Muršić" izuzetno je važno što je Veliko vijeće ujednačilo dosadašnju praksu glede povrede članka 3. Konvencije, zbog manjka osobnog prostora u ćeliji zbog toga što je u njoj Europski sud konkretno utvrdio sljedeće kriterije:

- da osoba lišena slobode mora imati na raspolaganju minimalno 3 m² osobnog prostora;
- da u slučajevima kada osoba lišena slobode ima na raspolaganju manje od 3m² osobnog prostora postoji snažna, ali ipak oboriva pretpostavka da je došlo do po-

⁹³ Vidi presudu "Vladimir Belyayev protiv Rusije", zahtjev br. 9967/06 od 17. listopada 2013., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["VLADIMIRBELYAYEV"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"CHAMBER"},"itemid":\["001-126908"\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

⁹⁴ Vidi par. 151., presuda "Muršić protiv Hrvatske".

vrede članka 3. Konvencije, te da je na tuženoj državi teret dokaza o postojanju olakšavajućih čimbenika koji kompenziraju pomanjkanje osobnog prostora⁹⁵;

- olakšavajući čimbenici su: pomanjkanje osobnog prostora je bilo vremenski i opsegom ograničeno; osoba lišena slobode je za to vrijeme imala slobodu kretanja izvan ćelije, od čega najmanje 1 sat dnevno vježbanja na otvorenom svaki dan te mogućnost pristupa različitim sadržajima i fizički uvjeti boravka u zatoru bili su prikladni i u skladu s općeprihvaćenim standardima koji se odnose na pristup prirodnom svjetlu i zraku, prikladnost grijanja, sukladnost s osnovnim higijenskim zahtjevima i mogućnost privatne upotrebe WC-a,⁹⁶ te da svi navedeni olakšavajući čimbenici moraju biti kumulativno ispunjeni.⁹⁷

6. ZAKLJUČAK

Kazna zatvora izvršava se na način koji zatvoreniku jamči poštovanje temeljnih ljudskih prava i ljudskog dostojanstva što izričito proklamira Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Uspoređujući međunarodne dokumente koje su donijeli Ujedinjeni narodi i Vijeće Europe, te praksu Europskog suda za ljudska prava o odgovarajućem smještaju zatvorenika s nacionalnim zakonodavstvom, može se zaključiti da je naše nacionalno zakonodavstvo u cijelosti prihvatilo međunarodne standarde.

Iz sudske prakse Europskog suda koja je prikazana u radu važno je uočiti da se ona unatrag nekoliko godina kroz svoje presude izravno reflektirala na nacionalno zakonodavstvo, ali i sudovanje. Pri tome je Ustavni sud Republike Hrvatske nastojao usvojiti europske standarde, ali je, isto tako, u svojim odlukama navodio da su državne vlasti obvezne donositi djelotvorne i provedbene mjere kojima će se osigurati da osoba lišena slobode boravi u uvjetima koji osiguravaju poštovanje njezinog ljudskog dostojanstva. S druge strane, evidentno je, da i dalje egzistiraju povrede kojima se krši temeljno pravo na smještaj zatvorenika. Upravo takvu vrstu povrede Europski sud je ponovno detektirao u recentnijoj sudskoj praksi, u predmetu "Muršić protiv Hrvatske". Da u našem nacionalnom pravnom sustavu postoje kontinuirane povrede prava na odgovarajući smještaj, najvjerodostojnije potvrđuje zadnje Izvješće pučke pravobraniteljice iz 2017. godine u kojem su zabilježene nepravilnosti i nezakonitosti koje se odnose na neprimjeren smještaj zatvorenika u našem pravosudnom sustavu, (Izvješće o stanju radu kaznionica, zatvora i zavoda za 2016. godinu, Uprave za zatvorski sustav, Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske te Izvješće CPT-a koje se odnose na Hrvatsku za 2012. godinu).

Presuda "Muršić protiv Hrvatske", kao i brojne druge presude u kojima je tužena Republika Hrvatska, predstavljaju dio našeg unutarnjeg pravnog poretka, pri čemu su navedene presude obvezujuće za zakonodavca, sudove i druga državna tijela. Ona predstavlja presedan u hrvatskom sudovanju, ali i sudovanju svih država koje su članice Europske unije. U svemu tome jasno je da je svaki zakonodavac dužan uskladiti nacionalne propise sa zahtjevima iz Konvencije, kako ih tumači Europski sud na način da se osigura zaštita zatvorenika na

⁹⁵ Par. 133., presuda "Muršić protiv Hrvatske".

⁹⁶ Par. 48., 53., 106., 134.

⁹⁷ Par. 133.

odgovarajući smještaj kroz domaći pravni sustav. Osnovna svrha izvršenja svake presude Europskog suda, pa tako i presuda u kojima su utvrđene povrede na smještaj zatvorenika, ispravljanje je povreda tog prava u odnosu na konkretnu osobu koja je podnositelj zahtjeva (individualne mjere izvršenja,) ali i sprječavanje sličnih povreda u budućnosti (opće mjere izvršenja).

Dakle, cilj je pravovremeno reagirati na povredu Konvencije za konkretnu osobu na koju se presuda odnosi te u što većoj mjeri otkloniti negativne posljedice koje je ona pretrpjela zbog povrede konvencijskih prava.

Određujući zajednički brojčani nazivnik od 3 m² po osobi u sobi s više zatvorenika, Europski sud je u predmetu "Muršić" utvrdio restriktivniju kontrolu za primjenu odredbe članka 3. Konvencije. Na taj način u cijelosti je odstupio od standarda minimalnog osobnog prostora od 4 m² koji je utvrdio CPT, a koji je prihvaćen u našem zakonodavstvu. Između ostalog, određujući životni standard po zatvoreniku u višekrevetnoj sobi uz kombinaciju ostalih čimbenika za sve države članice Vijeća Europe koje su pod njegovom jurisdikcijom, Europski sud je prvi put ujednačio sudsku praksu pri čemu je izazvao brojne polemike na međunarodnoj, ali i na nacionalnoj razini budući da nije respektirao identičan brojčani nazivnik koji je utvrdio CPT. Tome u prilog govore i suprotstavljena mišljenja sudaca koji su sudjelovali prilikom donošenja odluke. Smatramo da je postavljanje jasnog brojčanog standarda kao polazišne točke za ocjenjivanje uvjeta u zavorima bilo neophodno i nužno, iako su za to postojale razne poteškoće iz perspektive članka 3. Konvencije.

Intencija Europskog suda bila je u konačnici postaviti jasne prostorne kriterije kako bi u predmetima koji bi uslijedili bilo "olakšano" donošenje meritornih odluka pri čemu bi se rukovodio svojim jedinstvenim kriterijima. Ovo spominjemo zato što Konvencija, a niti drugi međunarodni mehanizmi, nigdje ne spominju egzaktnu podatke o veličini zatvorske ćelije koji bi trebali zadovoljiti smještaj svakog pojedinog zatvorenika ako se nalazi sam ili s više zatvorenika u ćeliji.

Međutim, razmatrajući cjelokupnu problematiku oko postavljanja minimalnih standardnih uvjeta boravka u zatvoru, bilo bi poželjno da se na međunarodnoj razini normativno decidirano odredi nazivnik za minimalni životni standard po zatvoreniku - kako u jednokrevetnoj tako i u višekrevetnoj sobi. Neka stalnost mora postojati radi pravne sigurnosti i pravne predvidljivosti svakog zatvorenika. Konačno, došao je trenutak da se napokon zauzme jednoznačan stav u međunarodnom i nacionalnom zakonodavstvu, a potom posljedično i u sudskoj praksi. Takvo rješenje bilo bi u konačnici najprihvatljivije čime bi se *pro futuro* izbjegle sve proturječnosti te bi se kreirala jedinstvena sudska praksa za sve države.

Iako je Europski sud u navedenoj presudi prihvatio da je površina osobnog prostora tek polazna točka pri ocjenjivanju usklađenosti uvjeta u zatvoru sa zabranom ponižavajućeg postupanja iz članka 3. Konvencije, to znači da nacionalni sudovi ocjenu o uvjetima boravka u zatvoru ne mogu donijeti na temelju matematičkog izračuna površine osobnog prostora. Sudovi su dužni pri tome ispitati sve okolnosti boravka u zatvoru, a što će za sudove biti prilično težak zadatak.

LITERATURA

1. Babić, V., Josipović, M., Tomašević, G.: "Hrvatski zatvorski sustav i zaštita ljudskih prava zatvorenika", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 13. br. 2/2006, str. 712.-713.
2. Bačić, F.: "Kazneno pravo: opći dio", Informator, Zagreb, 1998., str. 380.
3. Brnetić, D.: "Europski odbor za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (CPT)", Policija i sigurnost, Zagreb, godina 21(2012.) broj 3, str. 504.-514.
4. Ivičević Karas, E.: "Penitencijarno pravo", Narodne novine, Zagreb, listopad 2016., str. 5.-25.
5. Ivičević Karas, E.: "Ljudska prava i temeljene slobode u hrvatskom penitencijarnom pravu", "Profili hrvatskog kaznenog zakonodavstva", str. 184.
6. Novoselec, P. i Bojanić, I.: "Opći dio kaznenog prava", IV. izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2013., str. 382.
7. Pleić, M.: "Međunarodni instrumenti zaštite prava zatvorenika i nadzor nad sustavom izvršenja kazne", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 17, broj 1/2010., str. 307.-331.
8. Pleić, M.: "Zabrana mučenja u praksi Europskog suda za ljudska prava s posebnim osvrtom na presude protiv Republike Hrvatske i praksu Ustavnog suda Republike Hrvatske", Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu (Zagreb), vol. 23, broj 2/2016., str. 249.
9. Pleić, M.: "Izvansudski nadzor nad hrvatskim sustavom izvršenja kazne zatvora" u Zbirici Babić, V., Carić, M., Flegar, V., Josipović, M., Pleić, M., Tomašević, G., Vukota, Lj., Vukušić, I., Žulj, J.: "Europske značajke i dvojbe hrvatskog sustava izvršenja kazne oduzimanja slobode", Pravni fakultet, Zavod za kaznenopravna i kriminološka istraživanja "Ivan Vučetić", Split, 2012., str. 106.
10. Turković, K.: "Osvrt na Europska zatvorska pravila u svijetu garancije ljudskih prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 3, br. 2/1996., str. 929.
11. Šeparović, Z.: "Kazneno izvršno pravo i uvod u penologiju", Pravni fakultet u Zagrebu, poslijediplomski studij iz kaznenopravnih znanosti, 2003., str. 29. i 30.
12. Opća deklaracije o ljudskim pravima, http://www.pariter.hr/wpcontent/uploads/2014/10/opca_deklaracija_o_ljudskim_pravima.pdf
13. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, https://pravosudje.gov.hr/UserDocs/Images/dokumenti/Pravo%20na%20pristup%20informacijama/Zakoni%20i%20ostali%20propisi/UN%20konvencije/Medjunarodni_pakt_o_gradjanskim_i_politickim_pravima_HR.pdf
14. Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda https://www.usud.hr/sites/default/files/doc/KONVENCIJA_ZA_ZASTITU_LJUDSKIH_PRAVA_I_TEMELJNIH_SLOBODA_s_izmjenama_i_dopunama_iz_PROTOKOLA_br.14. Konvencija protiv torture i drugih surovih neljudskih ili ponižavajućih kaznenih postupaka, <http://www.unmikonline.org/regulations/unmikgazette/05bosniak/BCOnAgainstTorture.pdf>
15. Standardna minimalna pravila, <https://pravosudje.gov.hr/.../Standardna%20minimalna%20pravila%20Ujedinjenih%2>
16. Europska zatvorska pravila (European prison rules), http://www.ombudsmen.gov.ba/documents/obudsmen_doc2013031905395600cro.pdf
17. Ustav Republike Hrvatske kao jedinstveni opći pravni akt s najvišom pravnom snagom u Republici Hrvatskoj (Narodne novine, 56/90., 135/97., 8/98., 113/00., 124/00., 28/01., 41/01., 55/01., 76/10., 85/10. i 05/14.).

18. Zakon o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, 128/99., 55/00., 59/00., 129/00., 59/01., 67/01., 11/02., 190/03., 76/07., 27/08., 83/09., 18/11, 48/11., 125/11., 56/13. i 150/13.).
19. Pravilnik o standardima smještaja i prehrane zatvorenika (Narodne novine, 92/02.).
20. Izvješće Ustavnog suda Republike Hrvatske o uvjetima života u zatvorima. U-X-5446/2012 od 12. lipnja 2014. (Narodne novine, 86/14.).
21. Izvješće pučke pravobraniteljice za 2016. godinu, <http://ombudsman.hr/hr/izvjesca-2017/izvjesce-pp-2017/send/82-izvjesca-2017/1126-izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2017-godinu>
22. Izvješće o stanju i radu kaznonica, zatvora i odgojnih zavoda za 2016. godinu, <https://pravosudje.gov.hr/pristup-informacijama-6341/...i.../izvjesce-o.../6720>
23. Presuda "Muršić protiv Hrvatske" od 20. listopada 2016. godine, [https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/704ccda44b99ced5c-12580520038cff7/\\$FILE/MURŠIĆ%20-%20presuda%20Velikog%20v](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/704ccda44b99ced5c-12580520038cff7/$FILE/MURŠIĆ%20-%20presuda%20Velikog%20v)
24. Presuda "Pozaić protiv Hrvatske" od 4. prosinca 2014., [https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/538a73734019c953c1257c130031ed2e/\\$FILE/POZAIĆ%20protiv%20Hrvatske%20presuda.pdf](https://sljeme.usud.hr/usud/prakES.nsf/94b579567876f9fcc1256965002d1bf4/538a73734019c953c1257c130031ed2e/$FILE/POZAIĆ%20protiv%20Hrvatske%20presuda.pdf)
25. Presuda "Vladimir Belyayev" protiv Rusije od 17. listopada 2013., [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["VLADIMIRBELYAYEV"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER"\],"chamber":\["CHAMBER"\],"itemid":\["001-126908"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

Summary

Marina Zagorec

The Right to Suitable Prison Accommodation with Reference to the Judgement of the European Court of Human Rights in *Muršić v. Croatia*

Every person held in custody retains all other rights he or she possesses as a human being. Accordingly, accommodation of imprisoned persons, as the fundamental human right, becomes one of the basic requirements of any modern and humanized prison system.

In her paper, the author intends to provide a brief historical overview of the development of the prison system from the aspect of prison accommodation and normative regulation of the right to appropriate prison accommodation.

A comparative analysis of the normative regulation and the case law of the European Court of Human Rights indicates the uniformity of the existing national legislation with the international instruments. At the same time, it reveals a number of infringements detected in relation to prisoner accommodation through the case law of the European Court of Human Rights.

The author draws attention to the special importance of prisoner accommodation by analysing the recent judgement of the European Court of Human Rights in *Muršić v. Croatia*. The specific feature of the analysis of the above-mentioned judgement lies in the fact that the European Court of Human Rights for the first time harmonized the previous case law in respect of infringement of Article 3 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms because of a lack of personal space in a prison cell, making the judgement a precedent for both national and international administration of justice.

Key words: suitable accommodation, detainees, custodial sentence, judgement of the European Court of Human Rights in *Muršić v. Croatia*.